ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపుటి 44 మన్మథ సంవత్సరము - ఆశ్వయుజ, కార్తిక మాసములు - సంచిక-4

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక

(Journal of the Telugu Academy)

చందా సంవత్సరమునకు మూఁడు రూపాయలు

సంపుటము ౪౪ } మన్మథ సంవత్సరము ఆశ్వయుజ-కార్తికమాసములు } సంచిక

ప్రామాణిక భాష

ఈ నడుమ పత్రికలలోఁ బ్రామాణిక భాషనుగూర్చి కొంత దుమారము రేఁగుచున్నది. ఈ సంవత్సర ఫల మెట్టిదో గాని యుగాదినాఁడే యిట్టి దుమారము భయంకరముగా రేఁగెను. చినుకులు లేకుండ దుమారమే హెచ్చుగా నుండుట యిందు విచారింపఁదగినది. నిజముగా సాహిత్య వివాదములకుఁ బత్రికలు స్థానమిచ్చి ప్రజలలో సాహిత్యాభిరుచి కలుగఁ జేయుట సమంజసమే. కాని అట్టి వాని నుదారముగా గ్రహించుట పత్రిక గౌరవమునకుఁ గారణ మగును గాని నష్టముకాదు. ఈ చర్చల నూరక పొడిగింపక నామరూపములు గలవారి యభిప్రాయములమాత్రమే గ్రహించి యీ వివాదము నంతటితో విరమించుట భాషకు నిజమైన యుపకారముచేయుటయే. అట్లుగాక కానవచ్చిన వాని యభిప్రాయము నెల్లఁ గ్రోడీకరించుట వలన నేమి ప్రయోజనము? సారస్వతమున విషయ నిర్ణయము ప్రజాబాహుళ్యాభిప్రాయములఁబట్టి జరుగదు గదా! అది యెప్పటికిని సహృదయుల సమ్మతిని బట్టి జరుగుచుండుట సారస్వతాభిమానులకు సువిదితమే.

ఇఁకఁ బ్రామాణిక భాషను గూర్చి చూతము. ప్రామాణిక భాష యనఁగా (1) ప్రమాణములవలన సిద్ధించిన భాష. వ్యాకరణము, నిఘంటువును బ్రమాణములు. శబ్దసాధుత్వాసాధుత్వ నిర్ణయ మొనరించునవి యివియే గదా! అట్టి వ్యాకరణాదులవలన సిద్ధించిన సాధు శబ్దములతోఁ

గూడిన భాషయే ప్రామాణిక భాష యనఁబడును. (2) ప్రామాణి కులు ప్రయోగించిన భాష, శబ్దముల సాధుత్వాసాధుత్వము లెఱింగిన యుత్తమ కవులు వ్రాసిన కావ్యములుగూడఁ బ్రామాణిక భాషయే. తేలిన సారాంశ మేమనఁగా వ్యాకరణ నిఘంటువులచేత నిర్దిష్టములై మహాకవులచేఁ బ్రయోగింపఁబడిన పదజాలము గల భాషయే ప్రామాణిక భాష యని యర్థము.

మొదట మహాకవులు తమ కాలమున వ్యవహార సిద్ధమైన భాష నుండి సాధు శబ్దముల గ్రహించి కావ్యముల రచించిరి. ఆ కావ్యముల యందలి పదముల నన్నిటిని విభజించి వైయాకరణులు సూత్రము లొన రించిరి. ఈ వ్యాకరణాదులు తరువాతి కవుల కావ్యరచన కాధారము ల య్యెను. ఈవిధముగా మహాకవుల ప్రభావము వ్యాకరణముల మీఁదను, వ్యాకరణముల ప్రభావము మహాకవులమీఁదను గన్పట్టును. ఇందు నన్యోన్యాశ్రయము తప్పదు. కాని మహాకవులు నిరంకుశు లగుటచే వ్యాకరణము నుల్లంఘించి,నాఁటి భాషా స్వరూపము ననుసరించి,స్వతంత్ర ప్రయోగములఁ గావింతురు. "నిరంకుశాః కవయః" అన్నారు గదా యని నేడు గణయతిప్రాసల నేర్చుకొనినవాఁడు గూడస్వతంత్ర ప్రయో గములఁ జేయఁబూనిన హాస్యాస్పదుఁ డగును. సిద్ధహస్తులైన కవులకే యీ స్వాతంత్ర్యము చెల్లునుగాని సాధారణుల కది చెల్లదు. కొన్ని యెడల వ్యాకరణములు మహాకవుల ప్రయోగములను గూడ స్వీకరింపక పోవచ్చును. మహాకవులైనను వారు ప్రయోగించిన విరుద్ధపదము ల న్నియు సాధువులుగా స్వీకరింపఁబడ జాలవు.'షేక్స్పియరు' ప్రయోగిం చిన శబ్దము లన్నిటిని నాంగ్ల వ్యాకరణములు ప్రమాణములుగా స్వీక రించుట లేదుగదా! ఒక మహాకవి ప్రయోగించిన విరుద్ధ ప్రయోగ మును దరువాతి వారుఁగూడఁ బ్రయోగించుచు వచ్చినచో నది సాధు వుగాఁ బరిగ్రహింపఁబడును. ఈవిధముగా మహాకవి ప్రయోగములఁ బట్టి

వ్యాకరణము మాఱుచుండును. వ్యాకరణము ననుసరించి మహా
ప్రయోగము లేర్పడుచుండును. భాష యభివృద్ధి చెందుచున్నకొ
యీ మార్పు కవుల ప్రయోగములలోఁ వ్యాకరణములలోఁ గాన్పించు
కాలక్రమమునుబట్టి భాషలో నీ మార్పు సహజముగా జరుగు
యుండును. నన్నయ నాఁటి భాష తిక్కన నాఁడును, తిక్కన నాఁటి
పెద్దన నాఁడును, ఆఁనాఁటి భాష యీ నాఁడును మార్పు చెందుట
నిదర్శనము. ఆనాఁడు వ్యాకరణములు లేకపోలేదు. కవులు వ్యాక
ముల ననుసరింపక పోవను లేదు. ఇట్లున్నను భాషయందు నాఁటినా
మార్పు కానవచ్చుచునే యున్నది. మార్పు భాషకు స్వతస్సిద్ధము
బలవంతముగా భాషలో మార్పు దెచ్చుటకై ప్రయత్నించుట య
సరము. అసహజము.

నేఁడు చాల మంది కవులు స్వేచ్ఛగా నసాధు ప్రయోగము
గావించుచున్నారు. వ్యాకరణములుగూడ సర్వజనీనములును, స
త్వార్హములైన శబ్దముల సాధింపలేక యున్నవి. అనఁగా వ్యాకరణము
మన భాషకు సమగ్ర వ్యాప్తములు గాకున్నవి. వ్యాకరణము లస
గ్రములు గావున వానిఁ బాటింప నవసరము లేదని తమ యిష్టము వ
నట్లెల్ల నపప్రయోగములఁ గావించుట "మూలచ్ఛేదీ తవ పాండి
ప్రకర్ష" యగును. మనకుఁ దోఁచినట్లెల్ల నుచ్చావచముగా శబ్దము
బ్రయోగించినచోఁ జదువుకొన్న వాని కన్నఁ జాకలివాఁడే మేలగు
అప్పుడు నిరంతరాయాసపాధ్యమైన విద్యాసంస్కారమే యనవస
మగును. కావున మనుజునకు నీతినియమము లెట్లవసరములో భాష
గూడ నీతినియమము లట్లే యవసరములు.

వ్యావహారిక వాదులు భాషకు నియమ మవసర మని గ్రహించు
ముదావహము. కాని వా రొకవంక భాషకు నియమ మవసర మ
చెప్పుచు వేఱొక వంక "వ్యావహారిక భాష సర్వత్ర పరిగృహీ

మయ్యె ననియుఁ విశ్వవిద్యాలయములలోఁ గూడ బరిగ్రహింపఁబడినచోఁ గృతకృత్యులము కాఁగల"మనియు భావించుచున్నారు. భాషాపరిశ్రమ మవసరము లేక తోఁచినట్లెల్లఁ బ్రయోగించుట కనుకూలముగా నుండుటచే వ్యావహారిక భాష నితరు లంగీకరించిన నంగీకరింతురు గాని విద్యావేత్తలచేఁ బాలింపఁబడుచు, నున్నతవిద్యాశిక్షణ మొసంగు విశ్వవిద్యాలయము లనుగతి గలిగియుండుట కవకాశము లేని వ్యావహారిక భాష నంగీకరింప వనియే మా యభిప్రాయము. భాష కనుగతి వ్యాకరణమూలము. నేఁటి వ్యావహారిక భాష కే వ్యాకరణమును బ్రమాణము కాదు. వారు వ్యాకరణమును బ్రమాణముగా నంగీకరించుచో మాకును వారికి నభిప్రాయ భేదమే లేదు. నేఁటి వ్యాకరణము లసమగ్రము లన్నచో సర్వసమ్మతము సమగ్రము నగు వ్యాకరణ రచనమునకై కృషి యొనర్చుట తగవు కాని యున్న నియమముల నుల్లంఘించుట తగదు. సర్వసమ్మతము, సమగ్రమునైన వ్యాకరణ మవసర మని పరిషత్తు చిరకాలమునుండి తెలుపుచున్నది. వ్యాకరణము సర్వసమ్మతము సమగ్రము కావలె నన్నచో నాంధ్రదేశమునఁ గల వైయాకరణులు, సుప్రసిద్ధ కవులు, భాషాశాస్త్రజ్ఞులు నొక సంఘముగా నేర్పడి దానికై కృషి చేయవలెను. గత సంవత్సరము పరిషత్తీ విషయమై కొంత కృషి యొనర్చెను. కాని కార్యము బహుజన సాధ్య మగుటచే ముందునకు సాగలేదు. మన ప్రభుత్వము, విశ్వవిద్యాలయములు, భాషాసంస్థ లన్నియుఁ గలిసి గట్టి కృషి చేసినచో నీ ప్రయత్నము సుకరము కాఁగలదు. అప్పుడు భాషావిషయమున నెవ్వరికి నభిప్రాయభేదములు లేక యేకముఖముగా భాషాభివృద్ధికై కృషి జరుగఁగలదు. "దేశభాషలయందుఁ దెలుఁగు లెస్స" యనుసూక్తి తథ్యము కాఁగలదు.

—

శ్రీమద్రామాయణము-మానవత్వప్రతిష్ఠ

శ్రీ భమిడి సత్యనారాయణశర్మ.

అనఁగా "ఇట్టి వాక్ప్రమాదములు కేవలము పొరపాటువ
సంభవించినవి మాత్రము కావు. అవ్వియవి సకారణముగ నాలోచి
బడిన విషయములవలనఁ బుట్టినవే. వాని కర్థము లేకపోలేదు. అయ
సమానప్రతిపత్తి గల రెండు మనోభావము లొండొంటితో సవి
తము లగుటవలననో, అంతకన్న ముఖ్యముగ రెండు విరుద్ధ భావ
లొకదానితో నొకటి సంఘర్షణ మొందుటవలన యనుట లెస్సకా
నట్టి సందర్భమువలననో, యట్టి స్ఖాలిత్యము లేర్పడుచుండును" అనివ్రా
"సర్వసాధారణమగు వాక్స్ఖాలిత్యమున మనకు విస్పష్టముగ గ
రించున దేద్ది యన, మన ముద్దేశించిన విషయమునకుఁ బూర్తిగ
రిక్తమగు మాట మన నోటినుండి జాఱుట", అనిగూడ ననెను.
మా మునిపుంగవుని జీవితమును గమనించినచో నాతనికి సహచరి
యుండిన బోయవనిత తా నొనరించెడి పాతకములను బంచుకొన
కీవఱకు నిరాకరించియుండెను. దాని దుస్సాంగత్యమువలననే యా
డట్టి దారిదోపిడీవృత్తికి దిగియుండె ననుట తప్పుకాదు. అ
యాతని నిరాకరించెను. అట్టి బోయతపీడ తనకు వదలించినది 'తా
మంత్ర జపము. తారకమంత్రమునకు శ్రీ రామచంద్రుఁ డధిదైవ
కదా ! కావున నాతఁ డుత్కృష్ట మగు నా తారకమంత్రప్రభావంబ
మహత్తరరామభక్తుఁడై నిరంతర మిష్టదైవోపాసన మొనరించుచు
ననుట సత్యదూరముకాదు. నారదాదులు భక్తిగూడ నొక విధమ
కామస్వరూప మని నిర్ధరించిరి. "సా త్వస్మిన్ పరమప్రేమరూపా" య
నారదుఁడు తన ప్రథమభక్తి సూత్రమునఁ బేర్కొనెను. అందుల
ప్రమాణముగ "యథా వ్రజగోపికానా"మ్మని గోపికాస్త్రీల నాడ

ముగ నొసంగియున్నాఁడు. అంతటితో నూరకొనక "తదర్పితాఖిలా చారస్సన్ కామక్రోధాభిమానాదికం తస్మిన్నేవ కరణీయమ్" అని చెప్పుటచే భక్తుఁడు తనకు సంభవించిన కామక్రోధాదికమానసికోద్రేకములు తనవలన నారాధింపఁబడెడి యిష్టదైవమునందే పర్యవసింపఁ జేయవలె నని హెచ్చరించియుండెను. రామదాసు తన ప్రాణము విసిగి కోపము వచ్చినతఱి "సీతమ్మకు చింతాకు పతకము చేయించితి నది నీ యబ్బసొమ్మనుకొంటివా !" యని శ్రీరామచంద్రునిగూర్చి కఠినముగాఁ బలికిన ట్లాతని కీర్తనలయందుఁ గలదు. కావున నా మహత్తరభక్తియోగి యగు వాల్మీకికిఁ దా నీవలకు గామవిమోహితుఁడై బోయవనితవలలోఁ దగులుకొనిన దుర్గతినుండిఁ దప్పించిన పరిపూర్ణ విశ్వాసమా రామునియందుఁ గలదు. అదియే యతని హృదయమున నిరంతరము ప్రవహించెడి కృతజ్ఞతాసూచక మగు నానందము. అతఁడు తమ నాతీరమునందలి వనసంచారమున నాయానందములో నిమగ్నుఁడై యే ప్రవర్తించుచుండెను. అంతటఁ గ్రౌంచమిథున మాతని కంటఁబడి పూర్వస్మృతి కలిగించి యాతని హృదయమందలి కామబీజము నుద్రేకింపఁ జేసెను. దానివలన తన సహజభక్తిధోరణి యడుగుతగిలి విషయానందస్ఫురణము కలిగెను. విషయానందముగూడ బ్రహ్మానందాభాసమే యని విద్యారణ్యులీ తీరునఁ దమ పంచదశియందు వివరించిరి.

శ్లో॥ "ఏషోఽస్య పరమానందో ఽఖండైకరసాత్మకః।
అన్యాని భూతాన్యేతస్య మాత్రామేవోపభుంజతే॥
(పంచదశి_విషయానంద ప్రకరణము)

కావున నా రెండిటికిని సన్నిహిత సంబంధ ముండుటచేఁ దన కీవలకుండిన రాక్షస ప్రవృత్తిని నశింపఁజేసినందునఁ దా నప్రయత్నముగ నుచ్చరించిన 'అవధీః' యను పదము తనయందే పర్యవసించెను. ఇఁక బోయ వనిత తనను భ్రష్టు మొనరించిన దగుటచే నా బోయవానిపైఁ గోపము

కలిగెను గాని యా ఋషి యొక్క పరమసాత్త్విక హృదయము వా
శాపదగ్ధము సేయుటకు మాఱుగ నాతని నోరు జారించి పైఁగ స్త్ర
వాక్యముగఁ బలికించెను ! అవియే యా శ్లోకమునందలి మానవ స
మగు నైజప్రవృత్తి.అందుచే నయ్యది బ్రహ్మవలనఁ బ్రబోధింపఁబడువ
తా నా రీతి మంగళ వాక్యము పలికిన బ్లాతిఁడెంచి గుర్తెఱింగియు
లేదు! దీనికి "Freud" మహాశయుఁడు "The forgetting of impr
sions and experiences shows the working of the tendency
ward off from memory that which is unpleasant," అని
యున్నాఁడు. క్రౌంచమిథునసందర్శనముచే సంభవించిన దన పూ
విషయవాసనాస్మృతియు బోయవానిం జూచుటచేఁ దనను బూ
మధోగతిపాలు గావింప సమకట్టిన బోయవనితయు నాతనికి హృద
వేదనము రగులు కొలిపెను. అందుచే నాతఁ డేమని శపించెనో గు
నెఱుంగఁడు."సమాజ్యోగే"యను పాణిని సూత్ర మాతనిని రక్షించె
యాతనికిఁ దోఁపలేదు! దానిని బ్రహ్మగారు విప్పి చెప్పిన యనంతర
తన హృదయమును బదిలపఱచుకొని యా బోయవాఁడు శ్రీరామచంద్ర
డనియు క్రౌంచమిథున ముపలక్షణముగా (తానును బోయతేయని
దప్పుకాదు) బ్రహ్మగారు రావణమందోదరు లని సూచించుటచే ద
నంగీకరించి నారదవచనములను దలంచి బ్రహ్మోపదేశమును సం
రించి:—

> శ్లో॥ ఉపస్పృశ్యోదకం సమ్య ఙ్మని స్థిత్వా కృతాంజలిః।
> ప్రాచీనాగ్రేషు దర్భేషు ధర్మేణాన్వేష తే గతిం॥"
> "పురాయత్తత్ర నిర్వృత్తం పాణా వామలకం యథా।
> తత్సర్వం తత్త్వతో దృష్ట్వా ధర్మేణ స మహాద్యుతిః॥"
> "అభిరామస్య రామస్య చరితం వక్తు ముద్యతః
> కామార్థగుణసంయుక్తం ధర్మార్థగుణవిస్తరం".

(రామాయణవ

ఆ తీరున శ్రీరామవృత్తాంత మంతయు "కామార్థగుణసంయుక్తం ధర్మార్థగుణవిస్తర"ముగ, కరతలామలకముగ ప్రసన్నమొనరించికొని కావ్యపరమార్థములలోఁ బ్రధానము లగు "శివేతరక్షతి" "సద్యఃపరనిర్వృతి"ని దనకును లోకమునకును సాధించెను ! ఇఁక నాతనికి శ్రీరామ చరిత్ర తప్ప తదితరులైన యిక్ష్వాకు, రఘు, మాంధాతాదు లేందులకు ?

ఇంక నొక చిన్నవిషయమును పాఠకమహాశయులకు సూచించి వాల్మీకి వృత్తాంతము నింతటితో ముగింతును. వాల్మీకి శాపవాక్యమున పదునొకండు శబ్దములమాత్రమే గలవు. నారదుఁడు తన భక్తిసూత్రములయం దేకాదశవిధభక్తిని నిరూపించెను. వాల్మీకి శ్రీమద్రామాయణమునందా పదునొకండు విధములగు భక్తిని ప్రదర్శించి యట్టి భక్తులే తీరున పరమధర్మమును సాధించి లోకధర్మమును నిర్వర్తించిరో సువిపులముగ వివరించెను. ఆ పదకొండువిధము లగు భక్తిని సుదాహరించి యా ఋషి; శ్లోకమునందలి పదకొండు శబ్దముల నేరీతి నయ్యవి సంబంధించునో దిఙ్మాత్రముగ సూచించుచున్నాను.

1. మానిషాద-గుణమాహాత్మ్యాసక్తి
2. త్వం - స్వరూపాసక్తి
3. ప్రతిష్ఠాం - పూజాసక్తి
4. శాశ్వతీః - స్మరణాసక్తి
5. సమాః క్తి- సఖ్యాసక్తి
6. అగమః - దాస్యాసక్తి
7. యత్ - వాత్సల్యాసక్తి
8. క్రౌంచమిథునాత్-కాంతాసక్తి
9. ఏకమ్ - ఆత్మనివేదనాసక్తి
10. కామమోహితమ్ - తన్మయాసక్తి
11. అవధీః - పరమవిరహాసక్తి

ఈతీరున నాకు స్ఫురించిన విధమున,నారదుఁ డొనరించిన భక్తివిభాగము ననుసరించి సూచించితిని. బుద్ధిమంతు లగువార లితోధికముగ సాధింపఁగలరు. రామాయణ మహార్ణవములో నెందఱెన్ని రత్నములు దొరకవు? పైనఁ జేర్కొనఁబడిన యేకాదశవిధభక్తిని యెవ్వని

నెందులకు ప్రమాణముగ వాల్మీకి నిరూపించెనో గూడ నాకుఁ దో
విధమున పాఠకుల యెదుట నుంచెదను.

1. దశరథుడు - మోహాసక్తి.
2. లక్ష్మణుడు-గురుమాహాత్మ్యాసక్తి. (గుణైర్దాస్యముపాగతః
   యతఁడే చెప్పుకొనెను).
3. భరతుడు - పరమవిరహాసక్తి.
4 శత్రుఘ్నుడు - స్మరణాసక్తి
5. కౌసల్య - వాత్సల్యాసక్తి
6. సుమిత్ర, జనకుడు - పూజాసక్తి
7. సీత - కాంతాసక్తి - (సీత - ఉత్తమస్థాయి, శూర్పణఖ -
   స్థాయి యని చెప్పిన తప్పుకాదు)
8. ఆంజనేయులు - దాస్యాసక్తి (దాసోఽహం కోసలేంద్రస్య
   యతఁడే యనెను).
9. సుగ్రీవ - విభీషణులు - సఖ్యాసక్తి - లేక శరణాగతి
10. జటాయువు.
శరభంగుడు.
శబరి. } ఆత్మనివేదనాసక్తి
11. వసిష్ఠుడు
విశ్వామిత్రుడు } తన్మయాసక్తి

ఈవిధముగ వాల్మీకి తన కృతియం దత్యుత్తమస్థాయిని
నాచరించిన యేకాదశవిధభక్తిని వారివారియందు మూర్తీభవి
జేసి శ్రీరామచంద్రుని నవవిధరస స్వరూపుఁ డగు పరమాత్మ
వర్ణించి తనహృద్గతకామబీజమును భగవంతునియందుఁ బర్యవసి
జేసెను ! కృష్ణ పరమాత్మ "విదుషాం కి మశోభన"మ్మని మహా
కర్షియు నశుభము చెంద దని వక్కాణించెను. కావున మహర్షి వ

గు "మానిషా" దేతి శ్లోకమునం దింకను విశేషార్థములు నెక్కువగ
శ్రీమద్రామాయణార్థ ప్రతిపాదకములు కలవు. వాని నన్నిటిని విన
ంచుటవలన గ్రంథవిస్తర మగును. కావున బుద్ధిమంతు లగు పాఠకుల
వి వదలుచున్నాఁడను. ఇరువదినాలుగువేల శ్లోకములు, నిరువది
నాలుగు గాయత్రీ బీజములు, నిరువది నాలుగు తత్త్వములు, నిరువది
నాలుగు ప్రధానపాత్రములు, నా కవిబ్రహ్మ శ్రీమద్రామాయణము
ందుఁ బ్రతిపాదించె ననికూడఁ బాఠకులకు విజ్ఞప్తి సేయుచు భవభూతి
వాక్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

శ్లో॥ "లౌకికానాం హి సాధూనా మర్థం వాగనువర్తతే।
ఋషీణాం పున రాద్యానాం వాచ మర్థోఽనుధావతి"॥
(ఉత్తర రామచరిత్ర).

శ్రీ రాముఁడు.

వాల్మీకిశాపవాక్య మొక మంగళాశాసనముగఁ బరిణమించె
ననియు, నయ్యది యా వాల్మీకి హృదయమునందు నిబిడీకృతమై నిరంత
రానుసంధానముచేఁ బూర్తిగ నాతని మానసము నావరించియుండిన
పరమపవిత్రభావ విశేష మగు ననన్యభక్తియు, నందు, క్షీరమక్షీ శా
ర్యయంబున నాతని మానసమందు డాఁగియుండిన సూక్ష్మతర కామ
బీజ ముద్గతమై యాతని కొక శృంగారరసాభినివేశము కలిగించె ననియు,
వి రెండును శ్రీమద్రామాయణమునకుఁ బ్రధానకారణము లని పేర్కొ
నియుంటిని. సహజ సాత్త్వికస్వభావుఁ డగు నా దేవ క్షత్రియునకుఁ గ్రౌం
చమిథునవిపర్యయముచేఁ గలిగిన కరుణారస మంతయుఁ దన పూర్వ
జీవిత స్మృతిజన్య విషాద సమ్మిళిత మని గూడ సూచించియుంటిని. ఆ
తిగ వివిధ రసభావజన్యమైన యుద్వేగముచేతనే యాతని కట్టి వాక్
ప్రాలిత్యము కలిగె ననిగూడ సహేతుకముగ నిరూపించి యుంటిని. ఇఁక
కొక్క విషయమునుగూడఁ బాఠకులకు విజ్ఞప్తి యొనరించుటకై మఱలఁ

గొంత నా సందర్భమును బునరావృత్తి మొనరించుట యావశ్యక మైనది. ఏల యన ఋషి యగు వాల్మీకి యొక్క పక్షిద్వంద్వముయొక్క రతిని గాంచి కామోద్రిక్తుఁ డయ్యె ననుట సమంజసమా యనియు, నట్టి తిర్యగ్జీవి రతి సందర్శనముచేఁ గలిగిన రసోద్రేకము రసాభాసము కాదా యనియుఁ గొందఱు లూహింపవచ్చును. ఆ విషయమునఁ గొంత సమాధాన మవసర మగుటచే యథాశక్తిగ నిట నా వాదసామరస్యమును సప్రమాణముగ నిరూపించుచున్నాను. అందులకు ముందుగ రసాభాసమునుగూర్చి చర్చించుటకుఁ బూర్వము రస మనఁగా నేమియో యొక్కింత మనము తెలిసికొనవలసి యున్నది.

ఆలంకారిక శ్రేష్ఠులలో నొక్కఁ డగు పండితరాయలు తన రసగంగాధరమందు రస నిర్వచన మీ రీతి నొనరించి యున్నాఁడు:—

“సముచిత లలిత సంనివేశచారుణా కావ్యేన సమర్పితైః
సహృదయ హృదయప్రవిష్టైస్తదీయ సహృదయతాసహకృతేన,
భావవిశేషమహిమ్నా విగళిత దుష్యంత రమణీయత్వాదిభిః
అలౌకిక విభావానుభావ వ్యభిచారి శబ్దవ్యపదేశ్యైః
శకుంతలాదిభి రాలంబనకారణై శ్చంద్రికాదిభి రుద్దీపనకారణై ర
శ్రుపాతాదిభిః కార్యై శ్చింతాదిభిః సహకారిభిశ్చ సంభూయ
ప్రాదుర్భావితేనాలౌకికేన వ్యాపారేణ తత్కాలనివర్తితానం
దాంశావరణాజ్ఞానేన ఏవ ప్రమృష్ట పరిమిత ప్రమాతృతాది నిజ
ధర్మేణ ప్రమాత్రా స్వప్రకాశతయా వాస్తవేన నిజస్వరూపానం
దేన సహగోచరీ క్రియమాణః ప్రాగ్వినివిష్ట వాసనారూపో రత్యా
దిరేవ రసః”.

ఇందు “అలౌకికేన వ్యాపారేణతత్కాలనివర్తితానందాంశావరణాజ్ఞానేన ఏవ... వాస్తవేన నిజస్వరూపానందేన సహగోచరీ క్రియమాణ ప్రాగ్వినివిష్టవాసనారూపో రత్యాదిరేవ రసః” యని యా పండితుఁ

నుదాహరించుటచే, "నలౌకిక"మై, "తత్కాలనివర్తితానందాంశావరణా
జ్ఞాన"ము కలిగి "వాస్తవ"మైన నిజస్వరూపానందములో "సహచరిం
చెడి "ప్రాగ్వినివిష్ట వాసనారూప"మగు "రతి"యే "రస" మనుటలో,
నిందుపారలౌకిక రసానుభూతియొక్క యంశము లౌకికమన మని తప్పక
గోచరింపకమానదు. ఏలన, పారలౌకికానందమునం దంశావరణాజ్ఞా
నము నివర్తింపఁబడుట జరుగదు. అయ్యది తాత్కాలికము కాదు.
అయ్యది తైలధారావతుంగ నేకమై నిత్యమై యావరణ జ్ఞాన రహితమై
ప్రసరించుటంజేసి యయ్యది బ్రహ్మానంద మగుచున్నది. ఇఁక లౌకికా
నంద మనుభవించు నప్పు డన్ననో "సాభిమానజా నేతత్" యను యద్వ
యభావ మేర్పడినను నయ్యది క్షణభంగురమై యనఁగాఁ దాత్కాలికమై
ద్వితీయవస్తువుయొక్క యాలంబనముచేఁ దన కట్టిసౌఖ్యము, లేక యానం
దము కలిగె నను స్మృతి, వెంటనే తోఁచి మఱల తన కట్టి యానందా
నుభవమున కావస్తుసాహాయ్యము నపేక్షించుట తటస్థించుచున్న దనుట
సర్వవిదితము కదా! కావున నట్టి లౌకికానందము సంసృతికి దారితీసి క్రమ
క్రమముగ దుఃఖహేతు వగుచున్న దనుట సర్వశాస్త్రసమ్మతము. కాని
యట్టి సంసృతియందుఁగూడ యద్వయానందము కలిగిన స్త్రీ పురుషు
లిరువురుమాత్ర మొకరినొకరు విడిచియుండుట కొప్పుకొనరు. అందు
స్త్రీ యానందము న్యూనమైనను, పురుషానందము న్యూనమైనను భావ
సంచలనము కలిగి స్వచ్ఛ మగునట్టియు, నిరవధిక మగునట్టియుఁ బ్రేమ
మట్టి మిథునమునందుఁ బ్రసరించుట తటస్థించదు. దానికి వాల్మీకియు
బోయితయే దృష్టాంతము. నిజ మగు నకృత్రిమ ప్రేమ మా బోయితకు
వాల్మీకి దెస నుండెనేని యామె యాతని పుణ్యపాపములలోఁ దనకు
నిమిత్తము లే దని చెప్పఁగలదా? శ్రీరామచంద్రుఁడు తాపసులను
రక్షింతునని చేసిన వాగ్దానమునకై సీతామతల్లి తన సర్వస్వము
త్యాగ మొనరించెను! అదియే "అశిథిల పరిరంభ వ్యాపృతైక

కదోష్ణః'' అని భవభూత్యాదులు గ్రహించిన యద్వితీయప్రేమ లక్షణ
అట్టి రసలేశమునే యానాఁడు వాల్మీకి యా క్రౌంచమిథునమునందు ద
చెను. లేనిచో నొక పక్షి-యేకభర్తృ నియమము సృష్టియందే లే
విహంగము, పురుషపక్షి చచ్చినప్పుడు బోయవాఁ డచ్చట మృత్యువు
నింక నున్నప్పుడా పురుషపక్షికై పలువిధముల సతికరుణముగ నే
టేల తటస్థించును? కావున స్వచ్ఛ మగు ప్రేమరసానుభవ మెకిం
వారి దాంపత్య మనన్యసామాన్యము. ఇందుఁ బురుషునికన్న స్త్రీయ
యా ప్రేమరసము స్వచ్ఛతర మని వాల్మీకి నిర్ణయించెను. చూడుఁ
శ్రీరాముఁ డరణ్యములందలి లేడులను నెమిళ్లను నితరపశుపక్ష్యాదుల
గాంచి యనేకవిధముల మన్మథసంతాపము నొందినటుల వాల్మీకి వ
చెనే గాని సీతవిషయమై చూడఁగ:—

"నైషా పశ్యతి రాక్షస్యో నేమాః పుష్పఫలద్రుమాన్।
ఏకస్థహృదయా నిత్యం రామ మే వానుపశ్యతి॥''

"సమీపం రాజసింహస్య రామస్య విదితాత్మనః।
సంకల్పహయసంయుక్తైః యాంతీవ చ మనోరథైః॥''

(రామాయణము సుందర కాం

ఇత్యాదిగఁ గేవల శ్రీరామచంద్రబద్ధహృదయయై యుండె నని చెప్ప
ఇందుఁ బరమార్థ మేమి? ఈశ్వరచైతన్య మన్నిటియందును బ్రతి
బించుచు నేనిముందును సక్తము కాదు. కాని ప్రకృతి కటులగా
నీశ్వరచైతన్యస్పర్శ లేనిచో నయ్యది నశించును. అందుచే సృష్టియందు
బురుషనిష్ఠ మగు కామ మితరత్ర వ్యభిచరించుటయు, స్త్రీనిష్ఠ మ
కామము తాను వరించిన, లేక, వలచిన పురుషునియందే నిష్ఠిత మ
టకును గారణ మని నా యభిప్రాయము. జానకి తా నరణ్యమున
వచ్చునపుడు "యా స్త్రీ యస్యాద్భి ర్దత్తా ప్రేత్యభావేపి తస్య సా
యనుటచే నందలి రహస్యము, స్త్రీ ప్రకృతిచేతనే భర్తృనిష్ఠ నై

స్వభావము కలది. ఆమె కితరత్రి యునికి యసంభవము. పురుషాళో
యము లేక స్త్రీ శోభింపజాల దని పెద్ద లనుటకుఁగూడ కారణ మద్దియే!
ఇఁకఁ బురుషునకో? ఆతనికి రెండే రసానుభూతిమార్గములని భర్తృహరి
అభినవమదలీలాలాలసం సుందరీణాం| స్తనభరపరిఖిన్నం యౌవనం
వా వనం వా' అని సూచించియున్నాఁడు! విషయానందమా? లేక
బ్రహ్మానందమా! యని చెప్పెను. కావున నట్టి బ్రహ్మానందాంశ మైన
విషయానందము లౌకికరస మగుచున్నది. ఇయ్యది మేఘమం దుండిన
స్వచ్ఛనీరము, క్రిందకు దిగినకొలంది సాంకర్యమును జెంది లోకప్రవా
హముచే మలిన మైనటుల నిర్దుష్టము లగు మిథునములందుఁ బ్రవహిం
చెడి శృంగారరసము మలినమై రసాభాస మగుచున్నది! పైనఁ జెప్పఁ
బడిన పండితరాయులే యిట్టి రసాభాసమును నిర్వచించుటలో నీ
తీరున సూత్రించెను. "అనుచితవిభావాలంబనత్వం రసాభాసత్వం" ఇఁక
విద్యానాథాదులు 'ఏకత్రైవానురాగ శ్చే త్తిర్యఙ్మ్లేచ్ఛగతోఽపి వా"
యని మూఁడువిధములుగ విభజించిరి. ఏ మైన నేమి? పర్య
వసానమున ననుచితవిభావాలంబనాదులచే రసాభాసము కలుగుచు
న్నది. ఈ లోకప్రవాహమునందుఁ జరించు జీవులం దేది యుచితము?
ఏది యనుచితము? ఏకత్రానురాగము గాక నిరువురయందును బరి
పూర్ణ మగు ప్రేమరసము ప్రవహించుచున్నదా? ఈ తీరున మనము
విమర్శింపఁగడంగుచో, బ్రహ్మాదులు మొదలు పిపీలికమువఱకు నీ లోక
మునం దెచ్చటఁ జూచిన నుచిత మగు రసానుభూతి మృగ్య మని చెప్ప
తప్పదు। అందువలననే దేవతలు, రాక్షసులు, దుర్మార్గులు, సన్మా
ర్గులు, పుట్టుట తటస్థించుచున్నది! స్త్రీ, పుం, సంయోగఫల మానం
దము. అట్టి యానందమునుండియే జగము సృజింపఁబడుచున్న"దని
ఆనందాదేవ ఇమానిభూతాని జాయంతే' త్యాదిగ శ్రుతి చెప్పుచు
న్నది. కావున నిర్దుష్ట మగు సంతానము కలుగుటకును, లోకము భ్రష్టము

కాకుండుటకును వేదశాస్త్రపురాణాదులందును వాత్స్యాయనాది
తంత్రములందును నే యేమానవులే తీరున బ్రవర్తింపవలెనో ని
చిరి. స్త్రీ పురుషప్రకృతులయందు భిన్నత్వ మేర్పడినంగాని బ
కాల, దేశ, పాత్రానౌచిత్యముచే గాని రాక్షసులు పుట్టుదు
రావణజన్మవృత్తాంతము మనకు బోధించుచున్నది. సర్వసాధ
ముగ లోక మంతయు రసాభాసానందమయ మగుటచే శ్రీ సీ
ముల నిర్దుష్టానందమును వాల్మీకి వర్ణింప సమకట్టియే తన కా
నారంభించెను!

పశుపక్ష్యాది శృంగారరసానుభూతిచే గామోద్దీపనము కల
గూడ స్వభావవిరుద్ధము గాదు. బ్రహ్మాదిస్థావరపర్యంత మీ
రసము సర్వవ్యాపకత్వము నొందియున్నది. "ఋషీణా మ
ప్రవహతిహి మోహాయ జగతామ్" అని శ్రీశంకరభగవత్పాదులు
నటుల నది యెవ్వరి నాకర్షింపదు? నిర్దుష్ట మగు బ్రహ్మానంద
భూతి నొందెడి కాలమందుగూడ నట్టి రసవిచ్ఛిత్తికి గారణము
వారిని శపించినటుల, విశ్వామిత్ర, అగస్త్య, నారదాదిమహర్షులచారి
లందుగానవచ్చుచున్నది. ఇక రసాభాసవిషయములందుమాత్ర
తగులువారిని శపించు వేల తటస్థింపదు? పైగ దానివలన క్రోధ
వించి జంతువుల ననేకక్రూరమారణకర్మలపాలు చేయు ననుట,
రావణ, అహల్యాదులవృత్తాంతములు మనకు బోధించును. క్రో
రసవిశేషము లన్నియు నొక్క కామవిచ్ఛిత్తి, యనగా, శృంగ
విచ్ఛిత్తిచే గలిగినవేగాని వేఱొండు కా దనుటకు మనకు శ్రీమ
మాయణము లక్ష్యగ్రంథము. ఈ తీరున జూడజూడ నే
వస్త్వంతరాపేక్షచేగాని యనుభూతము కాదో యది యెల్ల ర
నమే యని మనకు దోపకమానదు! ఏలయన, రెండవవస్తువు
యపేక్షచే గలిగిన రసమునకు విచిత్తి యేర్పడుట తప్పదు. ర

త్తిచే హృదయమునం దావేదనము జనించి దానివలన మనస్సున కుల్లాసము నానందము చెడి క్రమక్రమముగ మానసికవ్యభిచారము ప్రారంభ మగును. తనకుఁ బరిపూర్ణానంద మొసఁగెడి వస్తు వెచ్చట లభించునా ? యని లోకమునంతయుఁ దిరుగుట కారంభింతు రట్టి స్త్రీ పురుషులు. అటుల తిరిగి తిరిగి యనేక దుష్కృత్యము లొనరించి యొనరించి తుదకు వస్త్వంతర నిరపేక్ష మగు రసానుభూతికై కృషి సేయనారంభింతురు. దానికై యితరవస్తువులను వీడి యాత్మానుభవముచేఁ దమకుఁ గావలసిన నిరతిశయానందపదవిని సాధింతురు. అప్పు 'డానందో బ్రహ్మేతి' యను శ్రుత్యర్థమునందలి యాథార్థ్యము గోచరించును. వాల్మీకి యట్టి నిరతిశయానందపదవి నందుటకై యత్నించెడి స్థితప్రజ్ఞులలో నొకఁడు. అందుచేతనే వాల్మీకి యీ తీరున లౌకికరసానుభూతి యంతయుఁ దుచ్ఛ మనియు క్షణిక మనియు శ్రీమద్రామాయణమునందు వర్ణించెను.

శ్లో. సర్వే క్షయాంతా ఉదయాః పతనాంతా స్సముచ్ఛ్రయాః
సంయోగా విప్రయోగాంతాః మరణాంతం తు జీవితం.
(2-10-16).

కావున రసాభాసమునందుండిగాని విజ్ఞానము కలిగించు నుపాయము కుదురదు. అట్టి విజ్ఞానము సంపాదించుటకు మానవుం డనేకజన్మలయందు సుఖదుఃఖభాజనుఁడై మృత్యువుచే నపహతుఁ డైసంగాని శక్తుఁడు గాఁడని మనకు వాలిరావణాదులచరిత్రము తెలుపుచున్నది. కాని యట్టి స్థితప్రజ్ఞునిగూడ నే తీరున నాఁటి తమసాతీరక్రౌంచమిథునవృత్తాంత మాకర్షించెనో మనము తెలిసికొనినంగాని శ్రీరామచరిత్ర వాల్మీకి వ్రాయుటలోని ప్రధానాశయము మనకు సుబోధముకాదు.

సర్వసాధారణముగ నీ జగంబున రసాభాసమునకుఁ గారణము భ్రాంతి. భ్రాంతి యనఁగా నెట్టిదో కువలయానందకారులగు శ్రీమదప్పయ్యదీక్షితు లీ రీతిని వచించిరి:—

శ్లో. "కవిసమ్మత సాదృశ్యా ద్విషయే పిహితాత్మని
ఆరోప్యమాణానుభవో, యత్ర స భ్రాంతిమాన్ స్మృతః".

ఎప్పుడు మనస్సు విషయస్ఫురణముచే పిహితమై తా ననుభవిం
రసానుభూతికి సదృశ మగు రసానుభవము ద్యోతక మగునో య
సన్ని వేశములందే భ్రాంతి కలుగును. వాల్మీకి యంతవఱకు బ్రహ్మా
దరసానుభవము కలిగి తత్పారవశ్యంబున స్నాన మాచరింప మ
కాంబోలు శిష్యునివద్ద చేలముంగొనికూడ తత్తటస్థవనంబునం బ్రమ
చుండెను! అతనికట్టెదుట సంతతలో నా బ్రహ్మానందాంశలేశ మగు
యానందమునందు నిమగ్న మైన పక్షిమిథునము విహరించుచుండె
కావునం దా ననుభవించెడి రసానుభూతికి సదృశ మగు విషయాన
మాతనిహృదయమందు, దృశ్యసన్నికృష్టత్వముచే నొక విద్యుల్లత
మెఱసి రసభావశబలత నది సాధించెను! బ్రహ్మానందానుభవ
ఘనతరమై సర్వవ్యాపకత్వము నొందియున్నను దానికన్న విష
నందము తత్కాలమునందు మనకు దగ్గఱగా నున్న మన యఱచే
దూరమునం దుండెడి కొండను బిహిత మొనరించినటుల నా ముని
ననమందలి యఖండానందమును మఱుఁగుపఱచెను! అచ్చట నా
చిత్తవిభ్రాంతి కలుగుట కా పఱ కాతనిమానసకాసారమునందు డా
యుండిన కామబీజ మను మత్స్యమే యుత్పతన మొనరించుటచే వా
ప్రశాంతచిత్తమునందు భావతరంగములు లేఁదీసెను! అటుల ప్రశా
తచిత్తము తరంగిత మగుసమయమున నా దృశ్యమునం దాతనికిఁ బూ
స్మృతి జనించెను. అట్టి స్మరణమును రసగంగాధరకర్త యీ తీర
నిరూపించెను.

"సాదృశ్యజ్ఞానోద్బుద్ధ సంస్కార ప్రయోజ్యం స్మరణం".

ఏ నాఁటనో విస్మృత మైన యీ ఋషియొక్క పూర్వానుభవ
క్షిప్తికి వచ్చి యుండలి విషయవాసనాసంస్కార మాతనిమానసమునఁ గ

చెను. సాదృశ్యజ్ఞానమునకుఁ గేవలము తనయట్టి మానవుఁడె యచ్చట
నుండ నగత్యము లేదు. గీతగోవిందమునందు జయదేవుఁడు శ్రీకృష్ణ
పరమాత్మయొక్క విచిత్రాభినివేశముచేఁ గలిగిన సంస్కారస్మృతిని
గేవలఘోర మగు రౌద్రరసానుభూతికాలమందుఁగూడ నా వీరుని
మానసము కలంచిన ట్లీతీరునఁ జమత్కరించెను.

శ్లో. "స ప్రీతిం తనుతాం హరిః కువలయాపీడేన సార్థం రణే
రాధా పీన పయోధర స్మరణకృత్కుంభేన సంభేదవాన్
యత్ర స్విద్యతి మీలతి క్షణమపి క్షిప్రం తదాలోకనాత్
కంస స్యాల మభూ జ్జితం జిత మితి వ్యామోహకోలాహలః".

అతఁడునఁ గువలయాపీడముతోఁ బోరుచున్న శ్రీకృష్ణుని కా గజకుంభ
స్థలమునందు గ్రుద్దుటకుద్యుక్తుఁడగుచుండ నా రాధికావక్షస్థలముస్మృతికి
వచ్చెనఁట ! ఇచ్చట భ్రాంతిచేఁ గలిగిన పూర్వసంస్కారస్మృతి
యా రీతిని కృష్ణునిమానసము కలంచె నని కవి చెప్పుట యుక్తము
కదా ? "సదృశే ధర్మిణి తాదాత్మ్యేన ధర్మ్యంతరప్రకారకో ఽ
నాహార్యో నిశ్చయః సాదృశ్యప్రయోజ్య శ్చమత్కారిప్రకృతే భ్రాంతిః"
యని పండితరాయలు చెప్పెను. కావునఁ దన యనుభవమునకు సదృశ
మగు శబ్ద, స్పర్శ, రూపాదులందుఁ గలిగెడి విలక్షణానుభవమే భ్రాంతికి
మూల మగుటచే నాఋషికి యా పక్షిమిథునముతో "తాదాత్మ్యము
తటస్థించె ననుట చెప్పక తప్పదు. ఇచ్చట 'రస' శబ్దమునకు శృంగారము
నర్థము చెప్పుటచేఁ బరమార్థమున కెట్టి బాధయు లేదు. ఆరీతి తాదా
త్మ్యమే లేనిచో నాతని కంత "శోక" మునకుఁ దగిన కారణము
దురూహ్య మగును. శోక మనఁగా "పుత్రాదివియోగజన్మా వైక్ల
బ్యాఖ్య శ్చిత్తవృత్తివిశేషః శోకః" యని రసగంగాధరకారుఁడు వచిం
చుటచే నా వాల్మీకి శోకమున క్రౌంచ పక్షి కారణ మనుట పొసఁగదు.
'శోకార్తస్య ప్రవృత్తో మే శ్లోకో భవతు నాన్యథా" యనియుఁ బ్రైఁగ

"శోచన్నేవ ముహుః క్రౌంచీం" అనుటచే జచ్చిన మొగపక్షి నిగూ
శోక, విలపించుచుండిన యాడుపక్షి నాతఁడు తలంచి తలంచి విచా
చుచుండె ననియుఁ జెప్పఁబడుటచే, నాతనియుద్రేక మంతయుఁ గేవ
కరుణారసజన్య మందురా? సర్వసాధారణముగఁ గేవలకరుణారసముచే
గలిగిన యుద్రేకము పెద్దలగు మహాత్ములసందర్శనముచేత చల్లార
మానదు. కాని, కామముచేఁ గలిగిన యుద్రేక మటులు కాదు. 'జ
వంతర్గతమనా భూత్వా శోకపరాయణః' యనుటచే నాతనికిఁ గలిగి
విశ్లేషము మిగుల తీవ్రముగ నుండుటచేతనే బ్రహ్మ సాక్షాత్కరించి
నాతని కా శోకము చల్లారలేదు! వాల్మీకియట్టి యోగి యొక ప
యీ రీతి దుఃఖించె ననుట యసంగతము. ఆ క్రౌంచివలెఁ దన వియో
గముచేఁ దన గృహిణి యగు బోయత యెంతదుఃఖించియుండునో య
యాతనిహృదయ మా క్రౌంచీదుఃఖసందర్శనముచే వ్యథ నొందెన
తన పాపమును బంచుకొనుట కాతనిభార్య నిరాకరించుటచేఁ గలిగి
యావేశమువలన వాల్మీకి తాపసి యయ్యెనే కాని కేవలమానసికప
పాక మొంది వేదాంతార్థసందర్శనముచే నాతఁడు వైరాగ్యమును
దలేదు. అట్టి యుద్రేకముచే నైన యోగులను విషయము లంతల
వీడవు. వసిష్ఠునిపై గోపమువలనఁ దపస్సు నారంభించిన విశ్వామిత్రు
కెన్ని విఘ్నములు కలిగెనో, మేనక యే తీరు నాతని వంచింపఁగ
గెనో మనకు రామాయణమే బోధించుచున్నవి. అందుచే నా వాల్మీ
యొక్క హృద్గతపూర్వానుభవ మాతని నంతలో వీడుట యసంభవము
కాని యాతఁడు దేవక్షత్రియుఁ డగుటచేతను, మహాతపస్వి యగు
చేతను బ్రహ్మసాక్షాత్కరించి యాతని శ్రీమద్రామాయణరచనయం ద
యుత్సాహ మంతయుఁ బర్యవసించునటు లొనరించెను. 'త మువా
తతో బ్రహ్మ ప్రహసన్ మునిపుంగవం". అనుటచే నా మునిపుంగవు
మోహాతిరేకముం గాంచి యా బ్రహ్మ ప్రహసించెను. ఈ తీరున

యర్జునుని మోహము గాంచి శ్రీకృష్ణుఁడు "త ముదాచ హృషీకేశః ప్రహసన్నివ భారత" యని భగవద్గీతయందుఁ బేర్కొనఁబడినది! వాల్మీకిమనోగతవిషయసంస్కారమే యాతనివ్యామోహమునకుఁ గారణ మని బ్రహ్మ కనుఁగొని, 'మచ్ఛందాదేవ తే బ్రహ్మ' న్నని యాతని నోదార్చి "నీ క్షేమముకొఱకే నే నట్లొనరించితి" నని వాక్రుచ్చెను. అంత నా పక్షిసందర్శనజశోకము క్రమక్రమముగ నా శ్లోకార్థచింత నమై తచ్చింతనముం దా మునిహృదయము ప్రవేశించెను. కావున నా శ్లోకము కేవల కరుణారసజన్యముకాక మిక్కుటమగు శృంగారరసావిర్భావముచేఁ గలిగిన యానందమునకు విచ్ఛిత్తిచేఁ గలిగిన శాపవాక్యముగ నుండెను. ఇట్టి శాపవాక్యమె పార్వతి తనరసానుభూతి కాటంకము కలిగించిన దేవతలకును, తన భర్తృకార్య మక్రమముగ ధరించిన ధరణికి నొసంగె నని గంగావతరణఘట్టమునందు శ్రీమద్రామాయణమునందే పేర్కొనఁబడెను. అందుచే, నేను వచించిన రీతిగ రసాభాసానందమునకు విచ్ఛిత్తి కలుగకుండ నుండ దనియు, నందువలన ననేకరసము లుత్పన్న మగుచుండు ననియు నందు ముఖ్యముగ 'కామాత్సంజాయతే క్రోధః' యనుటచే గామమునుండి క్రోధము, దానినుండి మోహము నీ తీరున బయలువెడలు ననియు లోకశాస్త్రానుభవములు చెప్పుచున్నవి. అట్టి రసవిచ్ఛిత్తిచేఁ గలిగిన క్రోధము వాల్మీకియందు స్థాన మగుటచేతను నాతనివాక్యమమోఘ మగుటచేతను నయ్యది దైవనియోగముచే నొక మంగళాశాసన మయ్యెను. దానినుండి శృంగారకరుణారసప్రధానమును, వేదవేదాంతసారభూతము నగు రచన కాతఁ డారంభించి 'కృత్స్నం రామాయణం కావ్య మీదృశైః కరవా ణ్యహ' మ్మని యాతఁ డా శ్లోకార్థచింతముకుఁ గడంగెను! వాల్మీకి తన సుప్రసిద్ధకావ్యమునందు శ్రీరాము నొక యుదాత్తవీరరససంభరితశృంగారనాయకునిగ సాధించుటకును, సీతను కేవలకరుణారసపాత్రముగ నిరూ

తెలుఁగునందలి వృత్తగంధి గద్యములు

దివాకర్ల వేంకటావధాని, ఎం. ఏ., ఆనర్సు.

ఆధునిక కాలమున గద్య మన్నను వచన మన్నను సమా
ఇవి యొండొంటికి బర్యాయపదములు. ఛందోబద్ధతగాని పా
మముగాని లేకుండ భావప్రకటనకై మాత్రము కూర్పఁబడు వాక్య
నిప్పుడు మన మా పేర్లతోఁ బిల్చుచుందుము. పూర్వ మీ పద
తాళలయానుగుణముగఁ బాడఁదగిన పదపద్యరచనలకుఁగూడఁ
చుండెను. ఇవి మాత్రాచ్ఛందము ననుసరించి నడచుచుఁ బా
బాడుట కనువై యుండుటచే ఛందశ్శాస్త్రమునందేకాక సంగీతశా
ములఁగూడ వీనికి లక్షణము చెప్పఁబడుచుండెను. ఇవి పాదనియమ
కలవి, పాదనియమము లేనివి యని రెండు విధములు. రగడ,
ఉత్కళిక మున్నగునవి పాదనియమసాపేక్షము లైనవి. వీనిని
నప్పుడు వచనమువలెనే యవిచ్ఛిన్నము లైన పంక్తులుగా వ్రాయ
డిరి. క్రీ. శ. 940 ప్రాంతమున నుండిన సోమదేవసూరియశస్తిల
పువులో ద్విరదగతి రగడ యొకటి వచనభేదముగానే ముద్రిత మై
సోమనాథునిపంచప్రకారగద్య నిజమున కుత్కళికారూపమే యై
వచనమువలె వ్రాయఁబడుచుండుట పరిపాటి. కోరుమిల్లి శాసనమ
దలి రగడకూడ నట్లే వ్రాయఁబడినది. అదిగాక వామనుఁడు కా
లంకారసూత్రవృత్తిలో గద్యభేదములలో నొకదాని నుత్కళికాప్ర
మని స్పష్టముగాఁ జెప్పియేయున్నాఁడు. ఇంక వచనములు, గ
మొదలైనవి పాదనియమ నిరపేక్షము లైనవి. కన్నడభాషలో
వేశ్వరాదులను శివభక్తులు పలువురు పెక్కువచనములను రచి
బసవరచితములైన షట్స్థలవచన కాలజ్ఞానవచన మంత్రగోప్య
ములు సుప్రసిద్ధములైనవే. ఇవి పాటలవలెఁ బాడుట కనువుగా
నును. ఇట్లే అక్కమహాదేవి, అల్లమప్రభువు, మోళిగ మా

మున్నగు భక్తులు రచించిన వచనము లెన్నో గలవు. తెలుఁగునఁ గృష్ణ మాచార్యుఁడు క్రీ. శ.1300 ప్రాంతము రచించిన సింహగిరి వచనములు, తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యుఁడు రచించిన (1468-1553) వేంకటేశ్వరవచనములు, ఏగంటివారి వచనములు, చిలుకపాటివారివచనములు మున్నగునట్టివే. అనంతుఁడు ఛందోదర్పణమున వీనినే యిట్లు నిర్వచించినాఁడు.

కనుఁగొనఁ బాదరహితమై
పనుపడి హరిగద్దెవోలె బహుముఖరచనం
బున మెఱయు గద్యలది దాఁ
దెనుఁగుఁ గృతుల వచన మనఁగ దీపించుఁ గడున్.

అన్నమాచార్యుఁడు సంకీర్తన లక్షణమున దీనినే తాళగంధి యని పేర్కొనియుండెను. ఇది గద్యభేదములలోఁ జూర్ణికకు సంబంధించినది గావున దీనికే తాళగంధిచూర్ణిక యని యింకొక పేరు.

నన్నయకుఁ బూర్వము కన్నడమున గద్యపద్య మిశ్రితములైన చంపూకావ్యములు వెలసియుండెను. నన్నయయు నన్నిచోడుఁడును నాపద్ధతి ననుసరించియే తమకావ్యములను గద్యపద్యమయములుగా నొనరించిరి. వారి గద్యములలో వృత్తగంధులు, చూర్ణికలు, ఉత్కళికాప్రాయములుకూడఁ గానిపించును. సరస్వతీకంఠాభరణములో భోజుఁడు "యదాహి అటవీవర్ణనాదౌ గద్యం ప్రగల్భతే" అని యడవి మున్నగువానిని వర్ణించుపట్లఁ బద్యముకంటె గద్యమే యుచితముగా నుండునని చెప్పియుండెను. ప్రాచీనులైన శిష్టకవు లాలంకారిక వచనము ననుసరించి కొన్నివర్ణములను వచనములుగా వ్రాసియుండిరి. తిక్కన మాత్రము

వచనములేకయు వర్ణన
రచియింపఁగఁ గొంతవచ్చుఁ బ్రౌఢులకుఁ గథా
ప్రచయము పద్యములన పొం
దుచితంబుగఁ జెప్పుటార్యు లుచితం బనరే.

అని వచనము లేకుండనే నిర్వచనోత్తరరామాయణము రచిం
మొదల నాఁడు భారతమున మాత్రము గద్యపద్య మయమైన చ
పద్ధతినే యవలంబించి మహాకవిత్వదీక్షావిధి నొంది గద్యముల
ములన్ రచియించెదం గృతు' లని చెప్పియుండెను. పాల్కురికి
నాథుఁడు 'అరూఢ గద్య పద్యాది ప్రబంధపూరిత సంస్కృత భా
రచన, మానుగా సర్వసామాన్యంబుగా' దని యీగద్యపద్యమ
ననే నిరసించి సాంతము ద్విపదచ్ఛందోమయమైన కావ్యములను ర
బూనెను.

ఈ విధముగా నిప్పుడు మనము గద్య మనియు వచన మ
భావించురచనలకును బూర్వులు వ్రాసిన గద్యవచనములకును
భేదము గోచరించుచున్నది. ఇప్పటివచనము విషయప్రధానమై చ
టకుమాత్రమే యనువైనది. పూర్వపువచనము భావవర్ణనా ప్రధా
పాడుటకుఁగూడ ననువై యుండినది. అయ్యు నప్పుడుగూడఁ గేవల
నములుగాఁగాని గద్యములుగాఁగాని వ్రాయఁబడిన రచనలలో గద
నముల కున్నంత గేయతా సౌందర్యము చంపూకావ్యమునందలి
నముల కుండినట్లు తోఁపదు. దీనికిఁ బంచప్రకారగద్య వేంకటేశ్వర
నములు మున్నగు వానియందలి గద్యవచనములకును నన్నయ
నాదులకావ్యములందలి వచనములకును గల భేదమే తార్కాణ
మన పద్యకావ్యములలోఁ గవు లాశ్వాసాంతములందు గద్యలు
కొనుచుందురు. అవి సంస్కృతసమాసభూయిష్ఠములై తాళబద్ధ
పాడుట కనువుగా నున్నట్లు తోఁచును. వీనిని గవులును నితరు
గద్య లనియే యందురుగాని వచనము లని పేర్కొనరు. కాని గ్రం
తర భాగములందలి ఛందోబద్ధములుకాని రచనములకుముందు
మునకు సంక్షేపరూపమైన 'వ' అను నక్షరమే గోచరించుచుం
వీనిని గద్యము లని పేర్కొనుట యరుదు. ఆశ్వాసాంతగద్యల కున్

గేయతా ర్థత లోపలి వచనముల కుండకుండుటయే యీభేదమునకుఁ
కారణమై యుండు నని చెప్పవచ్చును.

గద్యపద్యోభయమైన వాక్యమును 'చంపు' వందు రని దండిము
న్నగు లాక్షణికులు చెప్పినను గన్నడమున నట్టి రచనలకు గద్య లను
ప్రతీతియే కల దని నృపతుంగుఁడు కవిరాజమార్గములలోఁ జెప్పిన
యీపద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది.

మిగె కన్నడ కబ్బంగళా
ళగణిత గుణ గద్యపద్య సమ్మిశ్రిత మం
నిగది సువర్గద్య కథా
ప్రగతియుం తచ్చిరంత నాచార్యర్కాన్.

ఇట్లనుటకు బహుశః గద్యములుకూడ తాళబద్ధములై పద్యములవలె
పాడుటకనువై యుండుటయే కారణమై యుండును. ఈ యాచార
మునఁ గానఁబడుచున్నది. హరిభట్టుత్తర నారసింహపురాణమును
గూర్చియు, లోకేరావు సోమన శివరాత్రిమాహాత్మ్యమునుగూర్చియుఁ
జెప్పునపు డని పద్యగద్యమయకావ్యములే యైనను వచనప్రబంధము
లనియే తెచ్చియుండిరి. ఇప్పుడు కావ్యములలోని గద్యలనుగాని వచ
వచనములనుగాని గేయరీతిని జదువు సంప్రదాయ మరుదైపోయినది.
వాని నిప్పుడు మనము సాధారణవచన భాగములుగానే భావించు
చుందుము.

ఏవాఙ్మయమందైనను వచనముకంటెఁ బదమో పద్యమో
ముందు వెలువడుచుండు ననుమాట సత్యమే. లిపి యేర్పడునంత
వనుక నది జనుల ముఖములందే యుండి క్రమముగా నాభాషయందలి
వాఙ్మయముగా నేర్పడును. తరువాతఁ బదపద్యములతోపాటు వచ
నముగూడ వర్ధిల్లును. ఈ వచనము పండితప్రణీత మగునప్పు డందు
సప్రయత్నముగనో యప్రయత్నముగనో పదపద్యభాగములు చొచ్చు

చుండును. అనఁగా గణబద్ధము కాని వచనమునందు గణబద్ధము
పద్యపాదములుకూడ నక్కడక్కడఁ గనఁబడుచుండును. అట్టి గ
మును వృత్తగంధి యనికాని పద్యగంధి యనికాని చెప్పవచ్చును.

"ఆంధ్రవచన వాఙ్మయమున" వృత్తగంధి కుదాహరణము
భగవద్రామానుజ విరచితమైన వైకుంఠ గద్యమునందలి భాగ
నంగఁబడినది. ఇందు వంశస్థ వృత్తమునందలి రైమొ పూర్తిపాద
లున్నవి. వ్రాఁతలోఁ బదవిభాగము చేయఁబడినదిగాని సంధులు క
వ్రాసినచో దానిని వంశస్థ వృత్తమే యనవచ్చును. నాలుగుపాద
లతో నాఁగక యింకను గొనసాగుటచేఁగాఁబోలు నది గద్యము
బరిగణింపఁబడినది. నన్నయ భారతమునుండి వృత్తగంధి వచనమ
కొనంగఁబడిన యుదాహరణము లన్నియు నాయావచన భాగమ
యారంభభాగములే. మఱియు నందు "నన్నయ వచనమును బ్రా
భించుపట్టుల పద్యమువలెనే నడపించు" నని స్పష్టముగాఁ దెల్పఁ
నది. దీనినిబట్టి వృత్తగంధి వచనము లారంభముననే పద్యగతిని గ్ర
ర్శింపవలెనన తెలియుచున్నది. ఈయఁబడిన యుదాహరణముల
యతి విషయ మంతగాఁ బాటింపఁబడలేదు. ఒక్కగణములుమాత్ర
సరిపోవుచున్నవి. ఉదా"

అని నిశ్చయించి గొంతిని మాద్రినింబాచి
మీరలిందుండి నవయక వాస్తి
పురమునకుం జని

ఇందు మొదటియర్థమునఁ బ్రాస యతి వేయఁబడినది. రెండవయ
మున యతి లేనలేదు. కీ॥ శే॥ గిడుగు
వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు రచించిన ప్రాఁదెనుఁగుఁ గమ
వృత్తగంధి సంప్రదాయముతోనే వ్రాయఁబడినది. ఇందాడినుండి తు
దాఁక నేదోయొక పద్యము పాదము కానఁబడుచునే యుండును. బ

చోట సీసపాదార్థము, తరువాత ద్విపదపాదము, మరల సీసపాదార్థము, మరల ద్విపదపాదము, పిమ్మట వరుసగాఁ గొన్ని ద్విపదపాదములు, అనంతర మొక సీసపాదము, పిదపఁ గొన్ని తేటగీతపాదములు— ఈ విధముగా నాకమ్మ యంతయు సాగినది. కొన్నిచోట్ల యతి నియమము పాటింపఁబడలేదు. కొన్నిచోట్ల నొండు రెండు మాత్ర లధికముగా నున్నవి. ఉదా :—

సిరిదాల్పుచేతఁ దొగి—చిన్నినూడుగ్రలఁ జూచు
తెమఁగు చదువుల రచ్చ తీర్పరులార.

ఇందు మొదటిది సీసపాదార్థము. రెండవది ద్విపదపాదమువలె నున్నది. కాని యొక మాత్ర యధికముగా నున్నది.

అణఁకువమెఱయుచు నాదెపుక్కోలఁది

ఇందు ద్విపదగణము లున్నవి కాని యతి నియమము పాటింపఁబడలేదు.

అక్కున సిగలోనఁ - జొక్కున మోమున
సానుల నెలకొల్పు - మాను దొరలు

ఇందు సీసపద్యపాదము సలక్షణమై యున్నది.

ఇట్లు విూయడుగుయరి సీడనే నిడితిఁ
గై వ్రాలు గిడుగు వేంకట రామమూర్తి.

ఇందు ద్విపదలక్షణము సరిగా నున్నది. ప్రాసలేదు. ఈకమ్మ పద్యము కా దనియు గద్యమే యనియుఁ బంతులుగారే వ్రాసికొని యున్నారు.

ద్వి. ఇక్కమ్మ నుడుల నాయిచ్చమై నేను
గూర్చితి నానాల్క కనువగునట్లు
చదువరి వీనుల కింపెదునట్లు
పద్దెంబు లివి యని పేర్కొన్వ నేను

సీ. పద్యంబు లివియని వ్రాయఁబడి పరికించి

ద్వి. కీడని దూలంగఁ దగ నేరికేని
గద్దె కూర్పుపక్షైనఁ గట్టడివేద
గద్దియకా దీని గడియింపనరుదె.

దీనినిబట్టి వృత్తగంధి గద్యమున నేదో యొక పద్యమునడక యూది
తము గోచరించుచునే యుండవలెను. యతి ప్రాసల నియమము య
సంభవముగాఁ బాటింపఁబడును.

కీ॥ శే॥ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు శుద్ధాంధ్ర భా
సంగ్రహముఖ పత్రమున

శ్రీరస్తు
శుద్ధాంధ్ర భారతసంగ్రహము
వినుఁడీ
ఇది
చెన్నపురిని మిగుల వాసిని గన్న
కొల్లాసుబ్బరాయలు సెట్టియు
గురుసామి సెట్టియునను

ఇత్యాదిగా నొక సీసపద్యమువ్రాసి యున్నారు. పాదవిభాగ పూర్వ
ముగా వ్రాసినచో నిది సలక్షణమైన సీసపద్యమే యగును.

శ్రీరస్తు శుద్ధాంధ్ర - భారత సంగ్రహ
మువినుఁడీ యిది చెన్న - పురిని మిగుల
వాసినిగన్న కొ - ల్లా సుబ్బరాయలు
సెట్టియు గురుసామి - సెట్టియునను

నిజమైన సీసమే యనవచ్చును. కాని యిది సాధారణముగా నితర
గద్యము వ్రాయుచోట వ్రాయఁబడినది. అంతకంటె దీనిని గద్య వ
టకు వేఱుకారణ మగుపడదు. ఇట్లే కీ॥ శే॥ మహామహోపాధ్యా
కొక్కొండ వేంకటరత్నముపంతులుగారు బిల్వేశ్వరీయమున

శ్రీ ర స్తు

బిల్వేశ్వరీయము

విషయసూచిక

పీ ఠి క

కథాముఖము

ఇత్యాది నూటొకటిమిది సీసపాదములను చివర నొక తేటగీతి పద్యమును వ్రాసియున్నారు. చివర గీతమున వారే

ఇదియు సప్తోత్తర శతాంఘ్రు లెనసిన యది
సీసమాలిక నాచాత్మ సిద్ధలింగ
మింద నీతేటగీతియె బిందువీర
మిది విషయసూచికయగు బిల్వేశమూర్తి !

యని పైవి నూటొనిమిది సీసపాదము లని సూచించినారు. ఇవన్నియు సర్వలక్షణ సమగ్రములైన సీసపాదములే. వీనినిగూడ సచ్ఛములైన సీసపాదములే యనవచ్చును. వీనిని వృత్తగంధు లనుట కిందలి వస్తువే కారణముకాని వేఱుకారణము లేమియునులేవు.

ఈ విధముగా వృత్తగంధి వచనమున కీఁబడిన యుదాహరణము లన్నియుఁ జద్యపదగంధులుగానే యున్నవిగాని వృత్తగంధులుగా లేవు. ఏలయన నం దిమిడియున్న పాదములలో నొక్కటియు వృత్త పాదములేదు. శ్రీకోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు ఛందస్సాహితీ రీతు లను వ్యాసమున "గద్యను పద్యభాగమువలె వృత్తగంధియై యుండుట యనఁగానేమో సంస్కృత కవితారచనలనుబట్టి తెలిసికొనుట సాధ్య మగునో కాదో, కాని దేశీయము లగు స్త్రీల పాటలు మొదలగువాని లోని కందార్థము లనఁబడునవి వీనిక్రిందఁ జేరవచ్చును. ఇవి ముందు గందాదిపద్యములధోరణి కల్గి తరువాత పాటగా మాఱు చుండుట కలదు. ఈ క్రింది పాటలోని పద్య ముత్పలమాలగా నున్నది.

తెలుఁగునందలి వృత్తగంధి గద్యములు

శ్రీమధురాధరీ వినవె - శేషగిరీశుఁడ నీదు కేళికా
ధామమునందు నింతవడి - దర్పకలీలల నుండి యింత
వేమఱు వేటలాడఁ జని- వేగమె వచ్చితి తల్పుతీయు
భామాసద్గుణాగణా భామా లావణ్యచతురా నీమా
అలమేలుమం

ఇట్టి దేశీయరచనలనుబట్టి యీ విభాగము చేయఁబడినదా య
హము కలుగకమాన" దని వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి వృ
యనఁగా బాటలలో ముందేదో వృత్తమునకుఁ జెందిన పాదము
వలెనని తేలుచున్నది.

వామనుఁడు వృత్తగంధిని (పద్యభాగవత్)పద్యభాగవ
నిర్వచించెను. దీనికిఁ బద్యభాగము కల గద్యము వృత్తగంధి య
యర్థము. ఆ పద్యభాగము మొదటనే యుండవలె నని కాని
తము నుండవలె నని కాని యిందుఁ జెప్పఁబడి యుండలేదు.
నెక్కడనైనను రే గణబద్ధములైన పద్యపాతములు గోచరించిన
గద్యము వృత్తగంధి యని చెప్పవచ్చు నని నే నూహించుచు
నన్నయకుఁ బూర్వమునందలి కొన్ని శాసనములలో నీ వి
వృత్తగంధు లని చెప్పఁదగిన వచనములు కొన్ని గోచరించు
మిగిలినవి విషయప్రధానములై యిప్పటి మన వచనములనే
న్నవి. అవి తాళబద్ధములును గావు; పాడుట కనువైనవియుఁ

1. ఎఱకలముత్తురాజు పుణ్యకుమారుని తిప్పలూరి శాసన
పుణ్యకుమారుండు గణ్యమానుండు
ఇది ద్విపదపాదము. ప్రాస యతి వేయబడినది.

2. పుణ్యకుమార చోళమహారాజు రామేశ్వర స్తంభశాసన
విలిపత్తి (క్షితి) కమ్మరి - వినియున ప్రాసె.
ఇదియును ద్విపద పాదమే. యతి సరిగా నున్నది.

3. రెండవమహేంద్రుని బుడ్డిగడ్డ పల్లిశాసనము.

i. శ్రీ ఘుహేన్ద్రిన్మాన రవిమాలు రాపిడుగు.

ఇందుఁ బంచమాత్రాకము లైన నాలుగు గణము లున్నవి. ఇది ద్విరదగతి రగడపాదము. యతిలేదు.

ii. మగడు పుదలి ఏలువాడు కాపిచోళ ముత్తురాజు.

ఇందు నాలుగేసి సూర్యగణములతోఁ (త్రిమాత్రాగణములతో) గూడిన రెండు దళము లున్నవి. తురగవల్గన రగడ పాదము. యతిలేదు.

iii. అచ్చెర్వు గనుపది వరజముం డన్వాడు
దంతియ మంగుతో (ళ్గా) పొడుచిపడియె(న్).

ెంచెము మార్పుతో నిది సీసపద్యపాదమువలెఁ గన్పట్టుచున్నది. యతులులేవు.

4. పుణ్యకుమారుని పొట్లదుర్తిమాలెపాడుశాసనమున ద్విరద గతి రగడగర్భితమై యున్న దని మొదటి పరిశోధన పత్రికలో శ్రీ దేవరపల్లి వేంకటకృష్ణారెడ్డిగారు వ్రాసినారు.

'అణపోతులు రేవణకాలు పుద్దణకాలు
ఇచ్చిన పన్నస పెన్వాఱ ఇశేరేనికిఁ.'

ందుఁ బాదమున కిరువదేసి మాత్ర లున్న వనియు మొదటిపాదమునఁ ాన యతియు (అణ-ద్దణ)రెండవపాదమున సమాక్షరయతియు(ఇ-ఇ) ియఁబడిన వనియు, యతిస్థానములు, సమస్థానములలో నున్న వనియు ారు వ్రాసియున్నారు. ఇం దిరువదేసి మాత్ర లున్నమాట నిజమేకాని ుదేసి మాత్రలకు గణము విఱుగుటలేదు. (ఇచ్చిన పన్నస) గణ ులు తాళానుగుణముగాఁ బంచలఘువులతో లే వని వారే వ్రాసి యున్నారు, ఇట్లు విఱుగకుండుట సంప్రదాయవిరుద్ధము. యతులు మస్థానమున నున్న వని వారు సూచించిరి. మొదటిపాదమున 15

మాత్రల తరువాతను, రెండవపాదమున 13 మాత్రల తరువాత
వేయఁబడినది. లక్షణము ననుసరించి మూఁడవగణము మొదట
యుండవలెను. ఇం దాద్యంతప్రాసలు లేవు. ఈ విధముగా నిం
మాత్రా నియమము తప్ప మ తే ద్విరద గతి లక్షణములు నిం
వచ్చుటలేదు.

5. రేమయ్య శాసనము S. I. I. X. 593.

వక్రంబువచ్చిన వారాణాసియు (వారువా)
శ్రీపర్వతంబు వచ్చి(న)

ఇందు సీసపద్యలక్షణ మున్నది.

6. కొసినేపల్లి శాసనము. S. I. I. X. 598.

i. ప్రభుచోటి రట్టోడి పరహితుఁ డితఁడు.
ఇది ద్విపద పాదము.

ii. కట్టించె కనిక పొం - పట్టంబు హాణులుగ
ఇది సీసపాద పూర్వార్థము.

7. పెద్దముడియం శివాలయ శాసనము. S. I. I. X 611.

దేవస్వంబు లంచముగొన్న వాడు వార
ణాసి వ్రచ్చిన పాపంబు గొన్న వాడు.

యతులు లేవు గాని యివి రెండును తేటగీతి పాదములుగా నున్న
స్వంబు అనుచోట స్వను తేల్చి పలుకవలెను.

8. S. I. I. X 612.

ఏనియు తాఁగొన్న వాడు నిచ్చినవాడు
చెడువాడు క్రొచ్చిన వాడు నెంట.

యతులు లేని సీసపాదము.

9. వెంకయచోడుని కొంగలసాని శాసనములో మహాక్క
ములున్నవని శ్రీ మల్లంపల్లి వెంకటరామయ్యగారు శ్రీ

జతోత్సవ సంచికలో వ్రాసియున్నారు. మహాక్కరలోఁ బాద
మునకు 1 సూర్యగణము 5 ఇంద్రగణములు 1 చంద్రగణము
నుండవలెను. రెండు నాల్గుచోట్ల సూర్యగణమైన రావ
చ్చును. ప్రాస యుండవలెను. యతి నైదవ గణము మొదట.

వెంకయాచోష్ఠ మహరాజు తెంకణాదిత్యుండు
కొమదుర భీముండు పుసి
ఇల్ల దాపజ్మనీ ధర్మమూ చంద్రార్క తారకం
బునువార్ధి లుచునుండు.

గణములు కొంతవఱకు సరిపోవుచున్నవి. మొదటి పాదమునం
ఇంద్రగణమున నొక మాత్ర హెచ్చుగను రెండవపాదమునందలి
గణమున నొక మాత్ర తక్కువగను గనఁబడుచున్నవి. ప్రాస
నాల్గవగణము మొదట వేయఁబడినది. (వెంక-తెంక) లక్షణము
యతి నైదవగణము మొదట నుండవలెను. రెండవపాదమున
లేదు. ప్రాసకూడ లేదు. అందుచే దీనిని మహాక్కర యనుట
నా పాదము లున్న వృత్తగంధివచన మనుట యుచితము.

0. జయసింహవల్లభుని విత్పత్త్రిశాసనము. S. I. I. VI. 585
పద్యమయమువలెఁ గన్పట్టుచున్నది. కాని య ందే పద్య
మున్నదో తెలియుటలేదు.

హతకపుత్రకముని యూ శ్రీశిలావిశాల విపుల.
అనుచోట సీసపాదచ్ఛాయ కనఁబడుచున్నది.

1. బెజఇత్త భటరళ నిల్పినదత్తి
కడల్దల ఇశరయ నిల్పిన గుడియు
కపిలేశ్వరపురపు శాసనము.(శ్రీవేంకటేశ్వర Vol. V. No. 2
పుట 41).

యతిప్రాసలులేని ద్విపదపాదము లివి. కడల్దల అనుచోట
ల్దను దేల్చి పలుకవలెను. (Cf. గొఱల్చియ, గొరగల్గా

12. చాళుక్య భీముని కొఱవిశాసనము.

శ్రీవిక్ర - మాదిత్య - నృపాగ్రత - నయుడైన
చాలుక్య - భీమునకు శౌచకం - దర్పునకు
వేగీశ్వ - రునకురణ - మద్దావ్వ - యకులతిల
కుండైన - కుసుమాయు - ధుఁడుగ - న్నరబల్ల
వరునికి నం - పాప్తమై - నరస మ - ర్దక శ్రీ
మదనభుజ - వీర్యబల - పరాక్రమ - మునదచ్చి
కణియం - గట్టి ప - ట్టంబెత్తి - ఖడ్గ

ఇందైదేసి మాత్రలు గల నాలుగేసి గణము లున్నవి. ద్విపదగతి రగడ పాదము లని చెప్పవచ్చును. మూఁడుపాదములలో యతి సరిపోయినది. ఆద్యంతప్రాసములులేవు.

ii. 'వేగిదేశము విష్ణువర్ధనుతో నడ్డి'
రాజ్యంబుసేయుచున్న కుసుమాయు
ఇది యతిలేని సీసపాదము

iii. చేకొని కొఱవికి - చ్చిన స్థితినిల్ప
ద్విపద పాదము.

పై సూచించిన పద్యము లన్నియు జాతులకుఁ జెందినివే. కాని వృత్తములకు సంబంధించినవి కావు. ఇట్టి వింకను బెక్కుగలవు. కాని జాతు లన్నియు మాత్రాగణబద్ధములే. కావున నందలి గణములు పద్యపాద క్రమమున వచనములోఁగూడఁ గానఁబడుట కవకాశ మున్నది. అందుచేఁ బైపద్యపాదములలోఁ గొన్ని యాదృచ్ఛికములు కావచ్చును.

'బహురూపము'

యస్వీ. జోగారావు

భరతమునికాలమునుండి మన దేశమున దశవిధ రూపకములు, తత్రాపి యష్టాదశాధికము లైన యుపరూపకములు, బహువిధ నాట్య ప్రబంధములును బ్రసిద్ధి వడసినవి. కాని "రూపారోపాద్రూపకమ్", "అవస్థానుకృతిర్నాట్య" మ్మను నాభాణకముల యర్థములతో సంవదించునట్లు రూపకధర్మవిశిష్టము లైన నాట్యప్రక్రియ లరుదు. అట్టి వానిలో నగ్రగణ్యము బహురూపము. దీని లక్షణ మిదమిత్థ మని నిరూపించుట కష్టము. నాట్యవిషయికము లైన ప్రసిద్ధలక్షణ గ్రంథములం దెందును దీని ప్రసక్తి గానరాదు. తరతరముల మన వాఙ్మయమున మాత్రము తఱచు దీనిప్రసక్తి గన్పట్టును. అగుచో, ఆంధ్రదేశమునమాత్రమే యిది చిరప్రసిద్ధమైన నాట్యవిశేషముగాఁ బ్రచారము నందినదా యని పించును. ఆంధ్రవాఙ్మయమునుండి యీ బహురూప స్వరూపము నించుక నిరూపించ వచ్చును.

పాల్కురికి సోమనాథుని గ్రంథములనుండి ప్రాచీనాంధ్ర నాట్య సంగీత కళాస్వరూప విశేషము లనేకము మనకు దెలియ వచ్చినవి. అందు పండితారాధ్య చరిత్ర పర్వత ప్రకరణమున శివరాత్రి జాగరణ వినోదకాలక్షేప ప్రవర్తకులలో

'లలితాంగరస కళాలంకార రేఖ
లల్లవడ బహురూప మాడెడువారు'

పేర్కొనఁబడిరి. ఇట బహురూప మనఁగా నేపథ్య వైవిధ్యమే కాదు, అభినయవైవిధ్యమును సూచింపఁబడినవి. అభినయము-ఆంగిక వాచికాహార్య సాత్త్వికము లని చతుర్విధము. పాల్కురికి పంక్తులలో, అంగశబ్దముచే ఆంగికము, రస శబ్దమున సాత్త్వికము, కళాశబ్దమున గీతి

(పాట) పాడు నప్పుడు కళలు వేయుట పరిపాటి. అనఁగా 'వాచికము,' అలంకార రేఖ యనుటలో 'ఆహార్యము' స్ఫురించును. ఈ యర్థమునే మఱింత విపులముగా, నిపుణముగా నిరూపించినాఁడు పదునాఱవ శతాబ్ద పూర్వార్థమున నుండిన తాళ్లపాక పెదతిరుమలయ్య తన వైరాగ్య వచన మాలికా గీతాలలో *

ధన్యాసి—ఏకతాళి

"సర్వేశ్వరా యవధారు జగంబు నీ నాటకశాల
నేనెత్తిన తొలు జన్మంబుల యాకారంబులు
నీ ముందర నాడెడు బహురూపంబులు
దార సుత బంధుజనులు మేళగాండ్రు
నిన్ను నుతియించు వేదశాస్త్ర పురాణములు
తూర్యత్రయంబు"
మా పాద ప్రచారంబు నాట్యంబు
చేయు చేతలు నాడెడు మాటలు
క్రియాభాషాంగంబులు..." etc

ఇందలి మేళగాండ్రు, తూర్యత్రయము, నాట్యము, క్రియాభాషాంగములు నను మాటలు బహురూప స్వరూపమును బట్టి యిచ్చుచున్నవి. దీనినిబట్టి చూడ బహురూపము సామాన్యమైన నాట్యప్రక్రియల వంటిది గాదు. ఏదో కడు విశిష్టమైనదిగాఁ దోఁపక తప్పదు. ఇట్లు చతుర్విధాభినయమునకు లక్ష్యభూత మగు నిట్టి ప్రక్రియకు, నాటకము (రూపక సామాన్యవాచిగా) తోఁ గల విలక్షణత యెట్టిదో చూడవలసి యున్నది. ఆ విషయము పెదతిరుమలయ్యకు సుమారు మూఁడు శతాబ్దులు ముందుగనే యథావాక్కుల అన్నమయ్య* సూచించియున్నాడు:

* తిరుపతి దేవస్థానము ప్రచురణ (1935)—తాళ్లపాకము వారి రచనలు. సంపుటము 1—లఘుకృతులు, పుట 108.

* సర్వేశ్వర శతకము—ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ప్రచురణ 20 వ పద్యము.

"అమరంగఁ స్ఫుట భక్తి నాటకము భావాంగ క్రియాంగాభి
మ్యముగాఁ జూసిన మెచ్చి పిరారలు వురే యన్నంతకుఁ
మోని గే
హాములఁ రూపులు పన్నుకొంచును నటుండై వచ్చి సంసార ర
గములోనఁ బహురూప మాఁడు వెలయంగా జీవి సర్వేశ్వరా'

నాటకమునందు బహువేషము లుండును. కాని యవి వివిధ నట స్వీకృ
తములు. బహురూపమునఁ బెదతిరుమలయ్యయు, అన్నమయ్యయు
నొక జీవి యొక్క వివిధ జన్మములు లా జీవి బహురూపము లనుటలో,
ఏకనటుని యనేక వేషస్వీకృతిద్యోతమాన మగు చున్నది. అట్లుకానిచో
బహురూపము పేరుప్రక్రియలప్రత్యేకతయే లేదు. అన్నమయ్య నాటక
శబ్దమును నది రూపక సామాన్యవాది యైనను విశేషవాచియైనను,
సాభిప్రాయముగా వాడినాఁడు. నాటకమున 'ఐక్యము' (Unity) అను ప
దొక ముఖ్యధర్మము. ఇట భక్తికి నాటకముతో సాదృశ్యము, అనఁగా
సర్వేశ్వరునితో జీవి కైక్యానుసంధానము ధ్వనితము. ఆ సర్వేశ్వర
భక్తి లేని జన్మము లైక్య విరహిత మగు బహురూపము వంటి వని
సారాంశము. ఇందు నాటకమునందు వలె నిదమిత్థమని యొక యితి
వృత్త ముండ దనుకొందును. బహురూప ప్రదర్శన మొక యనిబద్ధ
కావ్యసంకలనము వంటిది. పూర్వాపరసంబంధానపేక్షము లగు ముక్త
కములు నెత్తి వ్రాయునటు లొకనటుఁడు వివిధ వేషములను ధరించి సామా
జికులకుఁ జమత్కారము గొల్పునట్లు వివిధపాత్రల నభినయింప వలెను.
నిజముగా నదియొక గొప్పనేర్పు. చామరాజు సోమయ్య భరతము*లో
బహురూప ప్రదర్శనము నటుని నేర్పులలో నొకటిగాఁ జెప్పబడినది.
అం దిది కుండలిదండలాస్య విలాసములతోపాటు దేశినాట్య విశేష

* వ్రబంధరత్నావళి—శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే సంపాదితము.
పుట 143—487 వ పద్యము,

ముగాఁ జేర్కొనఁబడినది. హరిభట్టు * (క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతము)
సింహ పురాణమున (1—213) భృంగీశ్వరుని నాట్యమును "...మ
కుండలి దేశ్యుద్ధత బహురూప విలాసంబు లనం బరగు షడ్విధంబు
బరిగణించినాఁడు. అతనికి మిగుల నర్వాచీనుఁడగు అయ్యలరాజు నా
యణకవి హంసవింశతిలో (V—122) బహురూపమును షోడశ విధ
లగు నృత్తములలో నొకటిగాఁ జెప్పెను. నారాయణకవినాఁటి కాయ
విధములు పదునాఱుగాఁ బెంపుచెందవచ్చు నను బహురూపము న
మాత్రి మెట్లగును? నృత్త మనఁగా శారదాతనయ విద్యానాథాదు
కొలఁదిమందిమతముననోతప్ప ధనంజయ చతురదామోదర
బహుపూర్వార్వాచీన లాక్షణికులమతమునఁ దాళలయాశ్రిత
మాత్ర మనియే. శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారును శమ భరతకో
మున "దేశీనృత్తమ్- నానావేషధరం యత్తద్బహురూప మితీరిత
మ్మనియే నిర్వచించిరి. పోనీ, అయ్యలరాజువారి మాటలోఁగాని, మా
రా. కవిగారి మాటలోఁ గాని యచ్చుపోరపా టేమైన నుండుననుకొం
మన్న నచట శబ్దము నృత్తమునకు బదులు నృత్యము గావలెను. నృ
లక్షణము చూచిన భావాశ్రయ మగు ఆంగికాభినయము మాత్ర
అదనము. బహురూప విషయమున నదియు నపర్యాప్తమే. అది చ
ర్విధాభినయవిశిష్టము కావున నాట్య నిర్వచనమే వర్తించును. *

---

* ఆంధ్రుఁడు, పదునాఱవ శతాబ్ది యుత్తరార్ధమున నుండినవాఁడు నగు చ
దామోదర పండితుఁడు తన సంగీతదర్పణము (తంజావూరు సరస్వతీ మహలు ప్ర
రణ, 1952) గ్రంథారంభమున "భరతాదిమతం సర్వం ఆలోడ్యాతిప్రియస్న
శ్రీమతా హరిభక్తేన సజ్జనానంద హేతునా ప్రిచరద్రూప సంగీత సారోద్ధార
యతే" అను శ్లోకమునఁ జేర్కొనిన హరిభట్టు కూఁడే యయినచో మన కా
మాట అవశ్యము ప్రమాణము.

* సంగీత దర్పణము సప్తమాధ్యాయమున నృత్త నృత్య నాట్య లక్షణ
త్తిట్లు నిర్వచింపఁబడినవి:—

ఎడపాటి ఎఱ్ఱన తన మల్హణచరిత్ర ద్వితీయాశ్వాసమున "చారణ బాగడ చర్చరీ బహురూప దండలాసాదిక భాండికములు" అని బహురూపము నొక భాండికముగాఁ బరిగణించెను. నారాయణకవి పరిగణనమున బహురూప భాండికములు భిన్నములుగా నున్నవి. అట భాండికమును బహురూపమువలె నా పకునాతింట నొకటి. భాండిక శబ్దమున కనేకార్థములు గలవు—అనుకరణ (Mimicry), పరిహాసము (Buffoonery) etc., అనుకరణ మన్నది సర్వనాట్య సామాన్యమైనది. బహురూపమున బహుధా యుండును. అందుచే, ఎఱ్ఱనభాండికమున కా యర్థము, నారాయణకవి భాండికమున కన్యార్థమును జెప్పవలెను.

బహురూప మనఁగా కొందఱేకపాత్రాభినయము (Mono-action) అయి యుండునని భావించుచున్నారు. అది యథార్థమే కాని యంత మాత్రమే కాదు; రూపారోపణము గూడ నుండవలెను. ఏకపాత్రాభినయ మనఁగా, ఒక్క యనుకర్త వివిధానుకార్యులకుఁ, బాత్రమై యభినయించుట. ప్రాయికముగా హరికథా కాలక్షేపములలో హరిదాసులు చేయునది యేకపాత్రాభినయమే. అట రూపారోపణము లేదు.

నృత్తము:

"గాత్రవిక్షేపమాత్రన్తు సర్వాభినయవర్జితమ్
అంగికోక్త ప్రకారేణ నృత్తం నృత్తవిదో విదుః॥
నృత్తం తత్కథితం తద్జ్ఞై రరహీనం సుఖేకకమ్
కేవలం తత్ప్రయోక్తవ్యం నృత్తం తాళలయాశ్రితమ్॥"

నృత్యము:

"అంగికాభినయై రేవ భావానేవ వ్యనక్తి యత్
తన్నృత్యం మార్గ శబ్దేన ప్రసిద్ధం నృత్యవేదినామ్॥"

నాట్యము:

"చతుర్థాభినయోపేతం నాట్య ముక్తం మనీషిభిః"

కాని బహురూపమున నది విధాయకము గదా. అట్టిచో నర్ధనారీశ్వర
నరసింహావతారాది వేషములు వేయు పగటి భాగవతులను బహురూ
పదర్శకు లనవచ్చునేమో! అసలు బహురూప మనఁగా ఊసరవెల్లి
యని కదా యర్థము!

బహురూపము—(పరిశిష్ట భాగము)

తొలుత బహురూపము తెలుగు దేశమునకు మాత్రమే చెం
నదా యని యనుకొంటిని. కాని మిస్టర్ ఎఫ్. కిట్టెలు తన కర్ణాటాం
నిఘంటువులో బహురూపమునకు 'Theatrical representation' అ
నర్థ మిచ్చి యది మైసూరు, మహారాష్ట్రములందుఁ బ్రచారమున నుం
నట్లు సూచించినాఁడు. హిందీ శబ్దసాగరమున బహురూపము

"ताण्डव नृत्य का एक भेद जिसमे अनेक प्रकार के रूप धारण
करके नाचते हैं।

అనియుదాహృతము. అనఁగా నానావిధ రూపధారణముతోఁ బ్రయోగింప
బడు తాండవ నృత్య ప్రభేద మని. తాండవ మనఁగా 'ఉద్ధత ప్రాయ
ప్రయోగము' (శార్ఙ్గదేవుని సంగీత రత్నాకరము) అనగా నిది పురుష
లకుఁ దప్ప స్త్రీలకు నిరవకాశ మైన దని తేలుచున్నది. కిట్టెలు 'బహు
రూపిణి' యను శబ్ద ముదాహరించి దానికి నట్టువకత్తె యను సామా
న్యార్థ మిచ్చియు వెనువెంటనే కోలాటకత్తె యని చతురాస్య నిఘం
ట్వధికారమును జేర్చెను. ఈ బహురూపమునకు దానికి నంబంధము
లేదు. హిందీ శబ్దసాగరమున 'బహురూపీ' లేక 'బహురూపియా' అ
పుంలింగ వాచకము మాత్రమే ఉదాహరింపఁబడి,

अनेक प्रकार के रूप धारण करने वाला। नकल बनाने वाला।
वह जो तरह तरह के रूप बना कर अपनी जीविका करता है।

అని యర్థము వ్రాయఁబడినది. వంగాంగ్ల శబ్దకోశమున 'బహురూపి' యను శబ్దమునకు ఐంద్రజాలికుఁ డని యర్థ మీయఁబడినది. దీనిని బట్టి బహురూప ప్రయోక్త లనఁగా మన రాయలసీమ విప్రవినోదుల వంటి వారను కొందును.

ఈ బహురూపము ఊహాగానమున నాకుఁ దోడ్పడిన శ్రీ అబ్బూరి రామకృష్ణారావుగారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఇంత చెప్పియు నిది బహురూపము స్వరూపమును బూర్తిగా నిరూపించినట్లు కాదు. ఇది దానిసిగుఱించిన వివిధవిచికిత్సల స్వరూపము మాత్రమే. —రచయిత.

నీశరీరముగ పశ్యతి=చూచునో, నిత్యసుఖినః = నిరంతర మానందమ
ననుభవించు, అస్య=అతనికి, స్వాత్మవక్షపరిపూరితే=ఆత్మరూపముతో
నిండిన, జగతి=ప్రపంచమునందు, భయం=భయము, కుతోభవేత్ =
ఎచటనుండి కల్గును ?

2. "స్మృతిభూస్స్మృతిభూ ర్విహితో యేనాసౌ రక్షతాత్ క్షతాత్
యుష్మాన్-'

యేన=ఎవనిచేత, స్మృతిభూః = మన్మథుఁడు, స్మృతిభూః=స్మృతియే
(స్మరణమే) స్థానముగాఁగలవాఁడుగ, విహితః=చేయఁబడినాఁడో, అసౌ=
ఆ శివుఁడు, యుష్మాన్=మిమ్ము, క్షతాత్=నాశనమునుండి, రక్షతాత్=
రక్షించుఁగాక. ఈ రెం డుదాహరణములలోను, "తత్"అను పదమునకు
బదులు, 'అసౌ' అనుపదమే యుపయోగింపఁబడినది—ఈప్రయోగములు
గతానుగతికముగ, సంధపరంపరాన్యాయమునఁ బ్రయుక్తములైనవియే
యైనను వీనిని జూచి, తచ్ఛబ్దమును, అదస్ శబ్దమును పర్యాయము లని
యనుచున్నారు. ఈప్రయోగప్రమాణమువలనఁ దచ్ఛబ్దమును, అదశ్శ
బ్దమును, పర్యాయము లని యంగీకరింపవలయుచో మన మీ విషయ
మును గమనింపవలయును. "యోఽవికల్ప" అను పద్యమునందు
"యః" "అసౌ" (అస్య) శబ్దములు చాల దూరములో నున్నవి
"స్మృతిభూః" అను పద్యమునందు—ఆ రెండు శబ్దములును చాలదగ్గఱగ న
యున్నవి. కాని భిన్నవిభక్తులలో నున్నవి. (యేన అనునది తృతీయా
విభక్తి - అసౌ అనునది ప్రథమా విభక్తిలోను నున్నవి)-కావున
మనముకూడ, యదదశ్శబ్దములు వ్యవహితములుగ నున్నపుడును
అవ్యవహితములుగనున్నను భిన్నవిభక్తులలో నున్నపుడును, అదశ్శ
బ్దము, తచ్ఛబ్దపర్యాయ మని యంగీకరింతము—కాని 'సంరంభ

అను పద్యమునందు 'యోఽసౌ' అను పాదమునందు—'యః,అసౌ' అను రెండు పదములును దగ్గఱగ నున్నవి-సమానవిభక్తియందున్నవి. పైన మన మనుకొనిన రెండునియమములలో నేదియును సరిపోలేదు. ఇట్టి తావులందుఁగూడ నదశ్శబ్దము తచ్ఛబ్దపర్యాయ మనుట యన్యాయమే యగును. పైఁగా నిట్టి తావులందు యత్తచ్ఛబ్దముల కన్యముగ నితరేతరాపేక్ష యుండును.

"యదేతచ్చన్ద్రాన్తర్జలదలవలీలాం వితనుతే,తదాచష్టే లోకః శశఇతి"

తా॥ చంద్రునియందే దేది (యదేతత్)మేఘశకలములవలెనున్నదో, అది కుందే లని లోక మనుచున్నది."—ఈ వాక్యమునందు "యత్ ఏతత్" శబ్దములు రెండును, దగ్గఱగ సమానవిభక్తికములై యున్నవి. ఇచట "యత్" శబ్దము, తత్ శబ్దము నపేక్షించితీరును. అందుచేతనే "తత్"శబ్దప్రయుక్తమైనది.

"సోఽయం పట శ్శ్యామ ఇతి ప్రకాశః త్వయా పురస్తా దుపయాచితో యః".

తా॥ శ్యామ అను ప్రసిద్ధిగల పట మిదియే-యేది నీచేనింతకుఁ బూర్వము యాచిత మైనదో"—ఇచ్చట, అదశ్శబ్దముతోఁగూడిన తత్ శబ్దము యచ్ఛబ్దము నాకాంక్షించును. "యః"అను శబ్ద మా యాకాంక్షను బూర్తిచేసినది.

ఆక్షేపము:—"సంరంభః" అను పద్యమునందు "అసౌ" అను శబ్ద మవశ్యముగఁ బ్రయోగింపనక్కఱలేదు.ఊరకయే ప్రయుక్తమైనది.

సమాధానము–ఇచట "అదశ్శబ్ద మావశ్యకముగాదు. దశక్తి వల్లనే ప్రయుక్తమైన దందురేని, మేము చెప్పినట్లు, విధేయావిమర్శదోష మున్న దని యంగీకరించుఁడు.

ఇప్పటికిఁ దేలిన సారాంశ మిది 'సంరంభః కరికీట' అను పద్యము ముక్తిః మగుటచే నింతకుఁబూర్వ ముపక్రాన్తమైన యర్థముతో సం

బంధము గల తచ్ఛబ్ద మొకటి, యిచట నున్న యచ్ఛబ్దముతో స
యించు ననుటకు వీలులేదు. ఇఁకమీఁద రాఁగల యర్థముతోఁగూడ
యచ్ఛబ్దమునకు సంబంధము లేదు. తచ్ఛబ్దము లేనిదే, యచ్ఛబ్ద
'అంబికాకేసరీ'అను పదముతో సమన్వయింపదు.ఇట్టి యచ్ఛబ్ద మే
కిమై, తోడులేనిదై యున్నది. తోడిపథికులనుండి విడివడిన బాటసా
గతియే యీ యచ్ఛబ్దమునకుఁ బట్టినది. ఆ బాటసారికి మార్గమ
జూపు మఱియొక పథికుఁ డవసరమైనట్లు, యీయచ్ఛబ్దమునకుఁగూ
తచ్ఛబ్ద మావశ్యకమే యగును. తచ్ఛబ్దము నధ్యాహారముగఁ దెచ
కొనవలయును. అదియే శరణ్యము. వేఱొక యుపాయమున నిచ
నర్థసమన్వయము సంభవముగాదు.

ఇట్టి దోషములు లేశమాత్రమే యున్నను, సూక్తిరత్నములయ
దలి కలంకము లగును. కావ్య మను మాణిక్యమును బరిశీలించు సహృద
యులకీ కళంకము హేయమే యగును గాని హృదయావర్జకముగాదు

అనుక్త్వైవ పరామృశ్యం ప్రయోగో యత్ర యత్తదోః
నిరన్తరః పునస్తత్ర తయో రుక్తిర్న దుష్యతి॥ (8)
తయో ర్నిరన్తరోపాత్తే ష్విద మేతదదస్సు చ
తయోస్తేషాంచ నాపేక్షా తేష్వసత్స్వేవ శామ్యతి (9)
ఉదాహరణజాతం యత్ తత్సాంకర్యసముద్భవమ్
తస్య దిజ్మాత్ర మస్మాభి రుక్తం విస్తరభీరుభిః

—సంగ్రహశ్లోకములు (10)

తా॥ పరామర్శింపవలసిన యర్థమును జెప్పకయే,అవ్యవహితముగ
నెచ్చట యత్తచ్ఛబ్దములను బ్రయోగించుచున్నారో, అచ్చట రెండవ
తచ్ఛబ్ద మున్నను, నిచట పునరుక్తదోషము లేదు-ఉదా = "యత్త
దూర్జితే" మను పద్యమున యత్ తత్ అని ప్రయోగించియు, తిరిగి
"నూనంతదపి" అని రెండవ తచ్ఛబ్దము ప్రయుక్తమైనది. అయినను

నిచట "బునరుక్తదోషము లేదు;" యత్తచ్ఛబ్దముల తరువాత వ్యవధా నము లేకయే 'ఇద మేత దద' శ్శబ్దములను బ్రయోగించినపుడు, ఆ "ఇదమేతదద" శ్శబ్దములవలన "యత్తచ్ఛ"బ్దముల కుండు ప్రత్యాకాంక్ష శాన్తింపదు. యచ్ఛబ్దమునో తచ్ఛబ్దమునో ప్రయోగించి తీర వలసినదే. అచట "నిదమేతదద"శ్శబ్దములు లేకున్నను నున్నను నొక టియే—"యదేత చ్చన్ద్రాన్తర్జలద" "సోయం పట శ్శ్యామ ఇతి" అను పద్యములయందు "యదేతత్" "సోయం" అను ప్రయోగము లలో "నిదమేతదద" శబ్దములు "యత్త" చ్ఛబ్దముల కవ్యవధానముగ నుపయోగింపఁబడినను వానికిఁ గల తద్యచ్ఛబ్దాకాంక్ష పోలేదు. అటు లనే "యోఽసౌ" అనునపుడుగూడ యచ్ఛబ్దమునకుఁ దచ్ఛబ్దాకాంక్ష నివర్తింపదు. ఈ విధముగ యత్ తత్, ఇదమేతదదశ్శబ్దములు సంకీర్ణములై యున్న యుదాహరణముల నల్పముగఁ జూపితిమి.

(సంగ్రహశ్లోక తాత్పర్యములు).

"అంబికాకేసరీ" - సమాసము దుష్టము:- ఇచట షష్ఠీసమాస ముపపన్నముగాదు. ద్వంద్వసమాసమును వదలినచో మిగిలిన సమాసము లన్నిటియందును, సమస్యమానపదములు విశేషణ విశేష్యవాచకములై యుండును. ఇట్లు "విశేషణ విశేష్యాభిధాయిపదోపరచిత శరీరత్వమే" సమాసమునకు సామాన్యలక్షణ మని విచక్షణులు తెల్పినారు. అట్లు కానిపక్షమున నా సమాసములకు సంగతార్థత్వము కుదురదు. సామర్థ్యము సిద్ధింపదు.

ఆ విశేషణవిశేష్యభావము రెండు విధములుగ నుండును. (1) సమానాధికరణము (2) వ్యధికరణము—అందులోఁ గర్మధారయ సమాసము సమానాధికరణము లగు విశేషణవిశేష్యములను గల్గియుండును. (తత్పురుషస్సమానాధికరణః కర్మధారయః - అని వ్యాకరణ సూత్ర మీ యంశమునే తెల్పును. సమానాధికరణమనఁగా విశేషణ

విశేష్యము లోనికే విభక్తియుండును యని సామాన్యముగఁ జెప్పఁగొ
వచ్చును)—బహువ్రీహిసమాసముగూడ సామాన్యముగ సమానా
కరణ మయియేయుండును. రెండు లేక యనేకము లగు పదముల
వేఱొక పదముయొక్క యర్థమును బోధించుటకై విశేషణవిశేష
భావము నందుట యనునది బహువ్రీహియొక్క తీరు. ఇందులో
యెచట సంఖ్య విశేషణభావము నొందునో యది ద్విగుసమాసము
ఎచటఁ బ్రతిషేధము విశేషణముగ నుండునో యది నఞ్ సమాసము
ఇట్లు, కర్మధారయ, బహువ్రీహి, ద్విగు, నఞ్ సమాసములు సమానా
కరణము లగు విశేషణవిశేష్యములను గలిగియుండును.

వ్యధికరణ మగు విశేషణవిశేష్యభావము. కారకములు, సంబంధ
ములును నెచట విశేషణభావము నందునో యచట విశేషణవిశేష్య
ములు భిన్నవిభక్తులలో నుండును—తత్పురుషసమాసమున నీ లక్ష
ణము కన్పడును. అందును, అవ్యయముయొక్క యర్థ మెచ్చట
విశేష్యముగ నుండునో యది యవ్యయీభావసమాస మగును.

ఈ రెండు విధము లగు సమాసములయందును, విశేషణవిశేష్య
ముల సంపర్క యుండఁజేయున్నది — కాని కొన్నిచోట్ల, విశేషణము
స్వాశ్రయ మగు విశేష్యమున కొక యుత్కర్షను గలుగఁజేయును
అందుచే నది వాక్యార్థచమత్కారమునకుఁ గారణ మగును — అప్పు
డది ప్రధానముగ, వివక్షితమై, విధేయ మగును. విశేష్యము నుద్దేశించి
యీ విశేషణమును మనము విధించుటచే, విశేష్య మనూద్యమానమై
యప్రధాన మగును. విశేషణాంశము నిపుడు ప్రధానముగ మనము
చెప్పఁదలచి యుండుటచే, విశేషణమే ప్రధాన మగును.— ఇటువంటి
విషయములో విశేషణవిశేష్యములకు సమాసము చేయఁగూడదు
సమాసముఁ జేసినచో విశేషణమునకుఁ గల ప్రాధాన్యముఁ బోవును
విశేష్యమే ప్రధాన మగును. విశేష్యముయొక్క మఱుఁగునఁ బ్ర

పోయి విశేషణ మప్రధానమైన దగును. కావున విశేషణాంశము విధే యమైనపుడు సమాసముకూడ దని తెలియవలెను. ఆ విశేషణ మొక టియే యగుఁగాక, అనేకవిశేషణము లుండుగాక ; ఆ సంఖ్యవలనఁ గలుగు విశేష మేమియును లేదు.

ఆక్షేపము : విశేషణత్వ మనఁగా "అవచ్ఛేదకత్వము". ఈ విశేషణ ముండుటవలన నిచట విశేష్య మితరవస్తువులకంటె భిన్న మని తెలియుచున్నది. అనఁగా విశేషణము వ్యావర్తక మని తేలుచున్నది. విశేష్యము నితరవస్తువులనుండి వ్యావర్తింపఁజేయుటయే విశేషణము నకుఁ గల ప్రయోజనము. ఇట్లు విశేషణము విశేష్యమున కుపకారముఁ జేయుటకే యుపయుక్త మగుటచే, నన్యప్రయోజనకమై, యాత్మ ప్రాధాన్యము లేని దగుటవలన, నప్రధాన మైనది. కావున విశేషణత్వ మనఁగా నప్రధానత్వ మని యనుకొనవచ్చును. "విధేయత్వము" అనఁగా మనము ప్రత్యేకముగ నొక ధర్మమును నూత్నముగ నా విశేష్యమునందుఁ జెప్పఁదలచియుండుటచే, నది విధేయమై ప్రధాన మగును. విధేయత్వ మనుటతోడనే ప్రధానత్వము స్ఫురించును. ప్రధానత్వము, అప్రధానత్వము నను నీ రెండును, భావాభావములవలె పర స్పరవిరుద్ధములు. ఈ రెండు విరుద్ధములకును "విశేషణ" మను నొకే యర్థమునందు సమావేశ మెట్లు కలుగును ? అట్లు సమావేశము కల్గిన నాఁడుగదా, విధేయప్రాధాన్య మున్నపుడు సమాసము కూడ దనియు, సంబంధమాత్రప్రతీతియే యున్నపుడు సమాసము చేయవచ్చు ననియు నియమము పొసఁగుట! కావున మీరు చెప్పిన నియమము చెల్లదు.

సమాధానము : మీరు చెప్పిన దోషమున కిచటఁ బ్రసక్తియే లేదు. విరోధ మనునది రెండు వస్తుల నాశ్రయించి యుండును. ఉదా హరణమునకు-శీతోష్ణములను గ్రహింతము. ఇవి విభిన్నమైన పదార్థ ములు. వానికి విరోధ ముండుట యుచితమే. కాని యిచట వాస్తవ

ములైన రెండు వస్తువులు లేవు. విశేషణగతమైన యప్రాధాన్య
సహజ మగుటచే వాస్తవ మైనది. విధేయత్వము మనము చెప్పఁ
చిన ధర్మ మగుటచే నవాస్తవ మైనది. అందుచే విధేయత్వము
దున్న ప్రాధాన్యముకూడ నవాస్తవ మైనదియే. కావున నిందు
విశేషణత్వము వస్తువు. విధేయత్వము "అవస్తువు"—ఈ రెండు
నొక్కే యాశ్రయమున నుండవచ్చును. ఇందు కాక్షేపము లేదు.
మగు నేనుఁగునకును, నసత్య మగు సింహమునకును విరోధ ముండునా
అటులే వీనికిని నేకాశ్రయవిరోధము లేదు.—ఈ రెంటికిని వస్తుతా
వస్తుత్వకృత మగు భేదమే గాక ఫలకృత మగు భేదముకూడ నున్న
విశేషణత్వ మితరవ్యావృత్తిని జేయును. విధేయత యనునది విశేష్యవ
నందు గుణోత్కర్షతను సంపాదించును.—పైనఁ దెల్పిన విషయము
నీ యుదాహరణములయందుఁ జూడవచ్చును.

కర్మధారయసమాసమున కుదాహరణము :—

"ఉత్క్షిప్తన్త్యా రతాన్తే భర మురగపతౌ పాణి నైకేన కృత్వా
ధృత్వా చాన్యేన వాసో విగలితకబరీభార మంసే వహన్త్యాః
భూయ స్తత్కాలకాన్తిద్విగుణితసురతప్రీతినా శౌరిణా వః
శయ్యా మాలింగ్య నీతం వపు రలసలసద్బాహు లక్ష్మ్యాః పునాతు

అర్థము:—రతాన్తే=రతిక్రీడావసానమునందు ; ఏకేన, పాణినా=ఒ
చేతితో, ఉరగపతౌ=ఆదిశేషునియందు, భరం, కృత్వా=భారమును
మోఁపి (ఒకచేతితో శేషునిపై నానుకొని) అన్యేన పాణినా=వేరొ
చేతితో, వాసః ధృత్వా=వస్త్రమును బట్టుకొని, ఉత్క్షిప్తన్త్యాః=లేచ
చున్నట్టియు, విగలితకబరీభారమ్=విడిపోయిన కేశపాశమును, అంసే
భుజమునందు, వహన్త్యాః=వహించుచున్నట్టియు, లక్ష్మ్యాః=లక్ష్మి
సంబంధించిన (లక్ష్మీదేవియొక్క), అలసలసద్బాహు=అలసతచే శోభించ
భుజము గలట్టియు, భూయః=తిరిగి, తత్కాలకాన్తిద్విగుణితసుర

ప్రీతినా = లేచుచున్న లక్ష్మీదేవిని జూచుకాలమున రెట్టింపైన సురతా భిరుచి గల, శౌరిణా = విష్ణువుచేత, ఆలింగ్య = కౌగలించుకొనఁబడి, శయ్యాం నీతం=శయ్యను పొందింపఁబడినట్టియు, వపుః = శరీరము, వః = మిమ్ము, పునాతు=పవిత్రము సేయుఁగాక,

ఇచట విగలితకబరీభారత్వము, అలసలసద్బాహుత్వము నను రెండును, భుజములకును, శరీరమునకును విశేషణములు. ఇవి రతి యను భావమున కుద్దీపకవిభావములై వాక్యార్థమున కొక యపూర్వ మగు చమత్కారమును గలుగఁజేయును. అందుచే నివి కవిచేఁ బ్రధా నముగ వివక్షితము లైనవి. కావున వీనిని "అంసవపు" శ్శబ్దములతోఁ గలిపి సమాసముఁ జేయలేదు. అంసవపుశ్శబ్దములను విడిగనే యుంచి నాఁడు. సమాసమే చేసినచో విశేషణములకుఁ గల ప్రాధాన్యము భాసించెడిది గాదు. అటులే "తత్కాలకాన్తిద్విగుణితసురతప్రీతి" యను నది శౌరికి హేతుభావగర్భ మగు విశేషణము. అతఁడు చేసిన యాలింగనాదికృత్యమున కీ విశేషణము హేతువును దెల్పి యాతని యందుఁ గల యుచితాచరణ మను నతిశయమును బ్రతిపాదించును. అందుచే నిది విధేయమై ప్రధాన మైనది. ప్రాధాన్యము భాసింపవలె నను నభిప్రాయముతోనే కవి యిచటఁగూడ "తత్కాలకాన్తిద్విగుణిత సురతప్రీతిశౌరి"—యని సమాసముఁ జేయలేదు.

"పద మేక మనేకం వా య ద్విధేయార్థతాం గతమ్
న తత్సమాస మన్యేన న చాప్యన్యోన్య మర్హతి"

(సంగ్రహ శ్లోకము)

విధేయార్థక మగు పద మొకటి యగుఁగాక, అనేకపదము లుండుఁగాక.—ఆ పదము విశేష్యముతో సమసింపదు. అట్టి పదములు (విశేషణములు) తమలోఁ దాము పరస్పరముగూడ సమాసము నొందవు. ఒక విశేషణ మున్న కర్మధారయస్థలమున కుదాహరణము

నిపుడు చెప్పినాము. అనేకవిశేషణము లుండు కర్మధారయమున
కుదాహరణము నిచ్చుచున్నాము.

"అవన్తినాథోఽయ ముదగ్రబాహుః
విశాలవక్షా స్తనువృత్తమధ్యః
ఆరోప్యచక్రభ్రమ ముష్ణతేజా
స్త్వష్ట్రేవ యత్నోల్లిఖితో విభాతి"

అర్థము:—ఉదగ్రబాహుః = ఒలసిన పొడవైన భుజములు
వాఁడును. విశాలవక్షాః=విశాలమగు వక్షస్థలముగల వాఁడును. త
వృత్తమధ్యః=సన్నని గుండ్రని నడుముఁ గలవాఁడును నగు,అయం
ఇతఁడు, అవన్తినాథః = అవన్తి దేశమునకు రాజు యః=ఏరా
త్వష్ట్రా=విశ్వకర్మచేత, చక్రభ్రమ మారోప్య యత్నోల్లిఖితః=సా
పెట్టఁబడిన, ఉష్ణతేజా ఇవ=సూర్యుడువలె, విభాతి = ప్రకాశిం
చుచున్నాఁడో.

ఇచట, ఉదగ్రబాహుః, విశాలవక్షాః, తనువృత్తమధ్యః అ
నీ మూఁడును అవన్తినాథః అను పదమునకు విశేషములు—
రాజునకుఁ గల ప్రతాపాతిశయముఁ దెలుపుట కావశ్యకమై ప్రధానమ
లైనవి. అందుచే వానికి "అవన్తినాథ" పదముతో సమాసమ
జేయలేదు—మఱియొక యుదాహరణము.

"విద్వాన్ దారసఖః పరం పరిణతో నీవారముష్టింపచః
సత్యజ్ఞాననిధి ర్ధర్మత్రపాహరణం హానోమార్గునీహేతుతః
రే దుఃక్షత్రియ! కిం త్వయా మమ పిత్రా శాన్తం, మమా పుత్రవా
నీతః కీర్త్యవశేషతాం, తదిహ తే ధిక్ ధిక్ సహస్రం భుజాన్".

అర్థము:—రే దుఃక్షత్రియ = ఓ దుఃక్షత్రియుడా! శాన్తం
అమంగళము ప్రతిహతమగుఁగాక, త్వయా = నీచేత, విద్వాన్

పండితుఁడును, దారసఖః = భార్యకు ప్రియుఁడును, పరం, పరిణతః = వృద్ధుడును, నీవారముష్టింపచః = పిడికెడు నీవారములనుమాత్రమే తినువాఁడును, పుత్రవాన్ = నాచేత పుత్రవంతుడును, సత్యజ్ఞాననిధిః = సత్యజ్ఞానములకు నిధియగు సతఁడును, హోమార్జునీ హేతుతః = హోమమున కుపయోగించు (పాలిచ్చు) గోవును రక్షించుటకై, ప్రహరణం దధత్ = ఆయుధమును ధరించినట్టియు, మయా = నాచేత పుత్రవాన్ = పుత్రవంతుఁడైనట్టియు, మమ = నాయొక్క పితా = తండ్రి, త్వయా = నీ చేత, కీర్త్యవశేషతాం నీతః = చంపఁబడినాఁడా !

ధిక్ ధిక్ సహస్రం భుజాన్ = ఛీఛీ నీ సహస్రభుజములేల (కాల్పనా?)—

కార్తవీర్యార్జునుఁడు, పరశురాముని తండ్రిని జంపినాఁడు-పరశురాముని తండ్రి చంపఁదగిన వాఁడు కాఁడు. అతఁడు విద్వాంసుఁ డగుటచే భూమి కలంకారప్రాయుఁడు, భార్యకుఁ బ్రియుఁ డగుటచే నాతని మరణమును విన్నంతనే భార్యయు సహగమనము సేయును. అందుచేఁ గార్తవీర్యార్జునకు స్త్రీహత్యాపాపముగూడ సంక్రమించును. అతఁడు చాలవృద్ధుఁ డగుటచేత నసమర్థుఁడు, గోసంరక్షణమునకయి యే, బ్రాహ్మణుఁ డయ్యును నాయుధమును ధరించినాఁడు. బలపరాక్రమములలో సాటిలేని నాకుఁ దండ్రి - అత్యల్పముగనే యాహారమును దినుటచే దుర్బలుఁడు గూడను. ఈ విశేషణబలమువలన నాతఁడు చంపఁదగని వాఁడు'— అనుభావము సిద్ధించును. ఆ విశేషణము లన్నియు జమదగ్నిమహర్షిగత మగు విశేషములను దెల్పి యతని యవధ్యతను నిరూపించుటచే బ్రిధానములైనవి. అందుచే వీని నన్నింటిని గలిపి సమాసముఁజేయ లేము.

ఇంకొక యుదాహరణము :—

రాజ్ఞో మానధనస్య కార్ముకభృతో దుర్యోధనస్యాగ్రతః
ప్రత్యక్షం కురు బాన్ధవస్య మిషతః కర్ణస్య శల్యస్య చ

పీతం తస్య మయాద్య పాండవ వధూకేశాంబరాకర్షిణః
కోష్ణం జీవత ఏవ తీక్ష్ణకరజక్షుణ్ణా దసృగ్వక్షసః".

అర్థము:-రాజ్ఞః _ రాజగునట్టియు, మానవధనస్య = అ
మానమే ధనముగాఁ గలట్టియు, కార్ముకభృతః = ధనుస్సును ధరి
యున్నట్టియు, దుర్యోధనస్య, అగ్రతః = దుర్యోధనుని యెదుటగ
(దుర్యోధనుఁడు చూచుచుండఁగనే, అతనిని లక్ష్యముసేయకయే య
భావము) కురుబాంధవస్య _ పాండవులగు మమ్ము వీడి, కౌరవుల
బంధువైనట్టి, కర్ణస్య, శల్యస్య, చ, ప్రత్యక్షం విపతః=కర్ణుఁడు
శల్యుఁడును, ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుచుండఁగనే, పాండవవధూకేశాం
రాకర్షిణః = ద్రౌపదియొక్క కేశములను వస్త్రములను లాగినట్టి
తస్య, జీవత ఏవ =జీవించియే యున్నట్టియు నా దుశ్శాసనునియొక్క
(ఆ దుశ్శాసనుఁడు సజీవుఁడై యుండఁగనే యనిభావము)తీక్ష్ణకరజక్షుణ్ణా
తీక్ష్ణమగు నా గోళ్ళచే జీల్పఁబడిన, వక్షసః = వక్షస్థలము ను
వచ్చు, కోష్ణం రక్తం = నులివెచ్చని నెత్తురు, అద్య = ఇప్పు
మయా =నాచేత, పీతం =త్రాగఁబడినది.

ఇందు దుర్యోధనునకుఁ గల విశేషణము లన్నియు నతనియ
శయమును జెప్పునవియే యగుటచే, వానిప్రాధాన్యము తగ్గకుండుట
కవి సమాసముఁ జేయలేదు. ఆ పదముల నన్నిటిని వ్యస్తములుగ
యుంచినాఁడు.

ఉదాహరణాన్తరము :—

"రే హస్త దక్షిణ మృతస్య శిశోః ద్విజస్య
జీవాతవే విసృజ శూద్రమునౌ, కృపాణమ్
రామస్య పాణి రసి నిర్భరగర్భఖిన్న
సీతావివాసనపటోః కరుణా కుత స్తే."

అర్థము :— రే హస్త, దక్షిణ=ఓదక్షిణహస్తమా, మృతస్య=చనిపోయిన, ద్విజస్య=బ్రాహ్మణుని యొక్క, శిశోః=పుత్రుని యొక్క, జీవాతవే=జీవించుటకొఱకు, శూద్రమునౌ=శూద్రముని యందు, కృపాణం, విసృజ = ఖడ్గమును వదలుము; నిర్భరగర్భఖిన్న సీతావివాసన పటోః=నిండుచూలాలగు సీత నరణ్యములకుఁ బంపుటయందు సమర్థుఁడైన, రామస్య=రాముని యొక్క, పాణిః=చేయి, అసి=అయితివి. తే=నీకు, కరుణాకుతః=కరుణయేడ.

ఇచట, 'మృతస్య,' 'శిశోః', 'దిజస్య' అను పదములు వ్యస్తములుగనే యున్నవి. ఇట్టుండుటచేతనే రాముఁడు చేయఁబోవు హననకర్మ యుచితమే యను భావము కల్గును. అటులే రామపాణిః అని సమాసము సేయుటకు బదులుగ, "రామస్య" అని విడిగఁ బ్రయోగించుటలో నౌచిత్య మున్నది. ఇపుడే రామునకుఁ బ్రాధాన్యము వచ్చును. రామగతము లగు కాఠిన్యాదులుగూడ బాగుగ స్ఫురించును.

ఈక్రింది వాక్యములందుఁగూడ నిట్టి యౌచిత్యమునే మనము చూడవచ్చును.

"ఏవ మంగరాజ సేనాపతే, రాజవల్లభ, ద్రోణాపహాసిన్, రక్ష
భీమాత్ దుశ్శాసనం".

ఓఅంగదేశపురాజా! సేనాపతీ, రాజున కత్యంతము ప్రియుఁడవైనవాఁడా, ద్రోణుని బరాభవించినవాఁడా! (కర్ణా) భీమునుండి, దుశ్శాసనుని రక్షింపుము.

కర్ణుని దెల్పుటకై ప్రయుక్తములైన 'సేనాపతే' మొదలగు విశేషణము లిచ్చుట, కర్ణునియసామర్థ్యము నెక్కువగ స్ఫురింపఁజేయును. అశ్వత్థామకుఁ గర్ణునెడల నుదయించిన పరిహాసదృష్టికి మెఱుఁగిడును. సమాసమే యగుచో నింతటి చమత్కార ముదయించెడిదిగాదు.

విధ్యనువాదభావముగూడ విశేషణవిశేష్యభావముతోఁ దుల్య

మైన ఫలము గలదియే. అందుచే విధ్యనువాద భావమునందుఁగూడ సమాసము చేయఁగూడదు. ముందుముం దింకను పీ విషయమును "వ్యాసః పారాశర్యః" అనుచో నిరూపింతుము.

ఉదాహరణము :—

చాపాచార్య స్త్రిపురవిజయీ కార్తికేయో విజేయః
శస్త్రవ్యస్తః సదన ముదధి ర్భూ రియం హన్తకారః
అస్త్యేవైతత్ కిము కృతవతా రేణుకాకంఠ బాధాం
బద్ధస్పర్ధ స్తవ పరశునా లజ్జతే చన్ద్రహాసః."

రావణుఁడు పరశురామునితో ననువాక్యములు:— రామ! = ఓపరశు రామా! త్రిపురవిజయీ= ఈశ్వరుఁడు, చాపాచార్యః—నీకు ధనుర్విద్యను నేర్పిన గురువు; కార్తికేయః=కుమారస్వామి, విజేయః = నీకు జయింపఁ దగినవాఁడు (నీచే జయింపఁబడినవాఁడు) శస్త్రవ్యస్తః = శస్త్రములచే దూరముగఁ ద్రోయఁబడిన, ఉదధిః = సముద్రము, సదనమ్ = నీకిల్లు ఇయంభూః = ఈభూమి, హన్తకారః=అతిథి కీయఁదగినట్టియు షోడశ గ్రాసపరిమిత మగునట్టియు భిక్ష; (కశ్యపునకు దానముగ నీయఁబడినది) అస్త్యేవైతత్ =ఇదియంతయు నిట్లున్నమాట సత్యమే (అనఁగాఁ బ్రశంస నీయమే) కిము=కాని, రేణుకా కంఠ బాధాం కృతవతా= రేణుకాకంఠ మునకు బాధను గలుగఁజేసిన, తవ పరశునా=నీగొడ్డలితో బద్ధస్పర్ధః = వైరమును బెట్టుకొనినది,చన్ద్రహాసః=నా ఖడ్గము,లజ్జతే=సిగ్గిలుచున్నది.

ఇచటఁద్రిపురవిజయి నుద్దేశించి చాపాచార్యత్వము విధింపఁబడు చున్నది. కార్తికేయుఁ డుద్దేశ్యము, (అనువాద్యము) విజేయత్వము విధే యము—త్రిపురవిజయి చాపాచార్యఃఅనియు,విజిత కార్తికేయఃఅనియును నిచట సమాసములఁ జేయవచ్చును. — కాని త్రిపుర విజయీ, చాపాచార్యః, అను పదములు విడిగ నున్నపుడు పరశురాముఁడు మహా దేవునంతటివానియొద్ద విలువిద్య నభ్యసించి, మహాదేవుని శిష్యుఁ

డైనాఁ డనియు, దేవతలకుఁగూడ సేనాని యగు కుమారస్వామి నోడించినాఁ డనియు నర్థములు ప్రతీతములై పరశురామునియొక్క పరాక్రమాతిశయము నుద్ఘోషించును. కాని యవియే పైనఁ దెల్పిన రీతిని, సమాసము లే యగుచో నీ చమత్కారాతిశయము భాసింపదు.

ఈనియమమునకుఁ బ్రత్యుదాహరణము :—

తం కృపామృదు రవేక్ష్య భార్గవం రాఘవః,స్ఖలితవీర్య మాత్మని
స్వం చ సంహిత మమోఘసాయకం, వ్యాజహార హరసూను
సన్నిభః".

అర్థము—హరసూనుసన్నిభః =కుమారస్వామిని బోలినట్టియు, కృపామృదుః =దయచే మెత్తనివాఁడై నట్టియు, రాఘవః=రాముఁడు, ఆత్మని = తన విషయమై, స్ఖలితవీర్యం = విఫలమైన బలముగల, తం భార్గవం = ఆ పరశురాముని, స్వం = తనదగు, సంహితం = ఎక్కుపెట్టఁబడిన, అమోఘసాయకంచ = వ్యర్థముకాని బాణమును వీక్ష్య =చూచి, వ్యాజహార = పలికెను.

ఇచట సాయకము నుద్దేశించి, 'అమోఘత్వము' విధింపఁబడు చున్నది. కాని "అమోఘసాయకం" అని సమాసమునం దుండుటచే "అమోఘత్వ" మునకుఁ బ్రాధాన్యముగ భాసించుటలేదు. దానికిఁ గూడ ప్రాధాన్యము భాసింపవలె నన్నచో "సంహిత మమోఘ మాశుగం" అని పాఠమున్నచో. (నిర్ణయసాగర ముద్రణాలయపువారి రఘువంశమునందు "సంహిత మమోఘ మాశుగ"మనియే యున్నది) సమాసము చేయఁగూడని కావున సమాసము చేయఁబడుటచే నిది ప్రత్యుదాహరణమయినది.

ఇంకొక యుదాహరణము:—

స్రస్తాం నితంబా దవలంబమానా
పునఃపునః కేసరపుష్పకాంచీమ్
న్యాసీకృతాం స్థానవిదా స్మరేణ
ద్వితీయ మౌర్వీమివ కార్ముకస్య

అర్థము:—స్థానవిదా = ఏది యేస్థానమున నుండవలయునో తెలిసిన
స్మరేణ = మన్మథునిచేత, న్యాసీకృతా = నిక్షేపముగా నుంచఁబడినట్టియు, కార్ముకస్య, ద్వితీయమార్వీమివ = ధనస్సుయొక్క రెండవ వింటినారియా యన్నట్లున్నట్టియు, నితంబాత్ = కటి ప్రదేశమునుండి, స్రస్తాం = జాఱినట్టియు, కేసర పుష్పకాంచీమ్ = కేసర పుష్పములతోఁ జేయఁబడిన, కాంచీం = ఒడ్డాణమును, పునఃపునః = మాటిమాటికి, అవలంబమానా = పట్టుకొనుచున్న (పార్వతి చూడఁబడెనని శేషము).

ఇచట "రెండవ వింటితాఁడా యనునట్లు" అనుటచే వింటి త్రాటియందు ద్వితీయత్వము విధేయ మగుచున్నది. అందుచే ద్వితీయత్వమునకుఁ బ్రాధాన్యము రావలయును. "ద్వితీయాం" అను పదము విడిగ నున్న = నీ ప్రయోజనము సిద్ధించెడిదే. కాని యిచట సమాసములో నుండి యప్రధానమై పోయినది. ఇట్లుండఁ గూడదు "మార్వీం ద్వితీయాం"అని యున్నచో బాగుండెడిది. ఇట్లు మార్చినపుడు "ఉపేంద్రవజ్ర" యను వృత్తమునకు బదులుగ నిది యింద్రవజ్ర వృత్త మగుటచే వృత్తభంగము కలుగదా యని ప్రశ్నింపవచ్చును. దానికి సమాధాన మిది.వృత్త మనునది శ్రావ్యముగనుండుటకే యుద్దిష్టమైనది. వృత్తమునకు "శ్రవ్యత"యే ప్రధానలక్షణము. అందువలననే వృత్తవిశేషములను బాగుగ నెఱిఁగినవారుఁగూడ,వసన్తతిలకాది వృత్తములయందుఁ జివర "గురు వుండవలయు"నను నియమము నంతగాఁ బాటించుటలేదు—వృత్తముయొక్క దుశ్శ్రవత్వముగూడ శబ్దానౌచిత్యములలో నొకటియే. అందువలననే, అనుప్రాస, యమకములవలె వృత్తముగూడ శబ్దాలంకారములలో నొకటి యనియే మే మంగీకరించుచున్నాము. ఇట్లి వృత్తము మాఱినను, దుశ్శ్రవత్వ దోషముపోయి, యీ వృత్తముగూడ సలంకారముగనే పరిణమించుచుండుటచే వృత్తభంగదోషమున కిచటఁ బ్రసక్తియే లేదు.

మఱియొక యుదాహరణము:—

కారణగుణానువృత్త్యా ద్వౌ జ్ఞానే తపసి చాతిశయ మాప్తౌ
వ్యాసః పారాశర్యః స చ రామో జామదగ్న్య ఇహ.

(సూచన—ఇది ప్రత్యుదాహరణము గాదు–విధేయానువాద్య భావ మున్నపుడు సమాసము లేని తావునకే యిది యుదాహరణము. "చాపాచార్యః" అను పద్యము తరువాతను, "తం కృపామృదు రవేక్ష్య" అను పద్యమునకుఁ బూర్వమును నిది యున్నచో బాగుండెడిది.)

అర్థము:–కారణగుణానువృత్త్యా="కారణగుణములు కార్యము నందు సంక్రమించును–" అను న్యాయము ననుసరించి, కారణమునందలి గుణములు కార్యమునకు వచ్చుటచే, పారాశర్యః=పరాశరునికుమారుఁ డగు, సః=అ, వ్యాసః=వ్యాసుఁడు, జామదగ్న్యః=జమదగ్నికుమారుఁ డగు, రామః=పరశురాముఁడు నను, ద్వౌ=ఇద్దఱు, జ్ఞానే=జ్ఞానమునందును తపసి చ=తపసునందును, అతిశయ మాప్తౌ=అతిశయమునుబొందినవారు.

ఇచట "పారాశర్యః" అను పదము వ్యాసునకును, "జామదగ్న్యః" అనునది రామునకును విధేయములు, ఉత్కర్షాధాయకములును. అందుచే నిట సమాసము లేకుండుటయే మంచి దైనది.

ఆక్షేపము:—"నీలోత్పలము" అను పదమునందు, విశేషణ విశేష్యము లున్నను, వానికి విధ్యనువాదభావము వివక్షితము కాన పుడు సమాసము చేయఁబడినది. అట్లే "వ్యాసఃపారాశర్యః" మొదలగు ప్రయోగములయందుఁగూడ, విధ్యనుభావ మభిమతముగాదు– అందుచే సమాసము చేయవచ్చును. సమాసము కూడ దనుటలోఁ గారణ మేమి?

సమాధానము:—పారాశర్యత్వ మను నసాధారణ ధర్మముతోఁ గూడినవారు వ్యాసాదు లనియే మనము తెలిసికొనవలయును, పారాశర్యత్వము వ్యాసున కొక యుత్కర్షను గలుగఁజేయును. అందుచే "పారాశర్య" పదమును వ్యస్తముగ నుండుటయే మంచిది—కానిచో, పారా

శివలీలా విలాసము

తృతీయాశ్వాసము

వ. ఆ సమయంబునందుఁ గుహనా విహారియగుచుఁ దాఁకినఁ దదీ
వీర్యంబు గణింపక మాత్సర్యంబు దిలకింపక ...యుగళంబునం దన
ధ్య గళంబు లొక్కటిగాఁ జిక్కం బట్టి ముద్దగావించి, కందు
క్రీడాలోలుండగు బాలు ననుకరించుచు ననార్యగతిఁ దిర్యగూర్ధ్వ
భాగంబులఁ జిమ్ముచు విహరించుచున్న తిత్తి నతని తల ప్రహారంబ
లం దనశరీరంబు పచ్చిపుండుగా, వాఁడును వివశత నవనింబడిన
గని యా చిత్రికాయుఁ జిత్రికదనంబునం జంపఁ దలంచి, గం
గొడ్డలిఁ గరస్థలంబున నలవరించి, యుదగ్ర రభసంబున:— 6

క॥ అడుగులు మొదలుగఁ దొడలును
గడుపును సందం దభయదగతిఁ బరశుహతిన్
దడఁబడక చీరియాక్రియ
నొడలఁ గల చర్మమెల్ల నొలువం దొణఁగెన్

గీ॥ అపుడు కంఠగత ప్రాణ మగుచునున్న
యమ్మహా వ్యాఘ్ర మొక్కట నాత్మలోన
నెఱుక వొడమిన నీశ్వరు నెఱిఁగి కరము
భక్తి జనియించి యిట్లని సంస్తుతించె

సీ॥ జయ ఫాలలోచన చటులాఘమోచన
జయశర స్థహుతాశ పశ్ప్రికాశ
జయ లోకరంజన సంసార భంజన
జయ గతభోగాశ శమనకాశ

జయ శౌర్యభూషణ సంయమితోషణ
జయ పరమాకార జనన నాశ
జయ దుష్టశిక్షణ సదయహృల్లక్షణ
జయ విహాయసకేశ జగదధీశ
జయ మహీజల జ్వలన భాస్కర సమీర
గగన యజమాన తారకాకాంత నామ
పూర్ణ మహి మాష్టవిధపముదీర్ణ రూప
కలన సంక్రాంత విశ్వావకాశ యీశ!

ఉ॥ దారువనంబునందుఁ గల తాపసు లండఱు మూఢతఁ భవ
ద్గురుతరానుభావము పొసంగ నెఱుంగఁగ లేక కర్మదీ
ప్తారతినున్న చోటఁ దమకల్లలఁ దారనశింప నివ్విటా
కారము దాల్చినట్టి నినుఁ గంటిఁ గృతార్థతమంటి నీశ్వరా.

క॥ హరదేవదేవ శివశం
కర యభవగిరీశ భర్గ కరుణాకర భా
స్వర వృషభ ధ్వజభవ య
క్షర నావిన్నపము వినుము గౌరీరమణా!

వ॥ అనుచు మఱియుఁ బలుచందంబుల సవినయంబుగాఁ బ్రశంసించి, తత్ప్రసన్నత నిరీక్షించి, దేవా! దేవరచేత నొలువంబడిన యీ మనీయచర్మంబు వస్త్రంబుగా మీరు జఘనంబున ధరియించి, త్రిభువనపవిత్రంబు గావించి, నన్నుం జరితార్థునిగా ననుగ్రహింపవే యనవుడు నమ్మృడుండునుం బుండరీక విభున కవ్వరంబొసంగి యనంతరంబ

సీ॥ ముకుసుల క్రందున మురిసిపోకయుండ
నుచితంపుటనువున నొత్తితొత్తి
నరముల చిక్కువ నవసి క్రొవ్వకయుండఁ
బదిలంపుఁ దెరువునఁ బట్టిపట్టి

సంధిభాగంబుల ఛాయదప్పక యుండఁ
జిత్రింపు టోరపునఁ జించి చించి
మెత్తనితావుల మిగులఁ బొఱికయుండ
నిద్దంపుఁ బరుసున నిల్పి నిల్పి
యురక సెలకట్ల కందంద రొయుడలనెల్ల
నలఘుతరరక్త వాఃపూర మొలుకుచుండ
నొలిచెఁ దద్వ్యాఘ్రరూపమహోగ్రదనుజ
పరుషతరచర్మ మమ్మహాపరశుధరుఁడు.

ఉ॥ ఏపది నాల్గుదిక్కుల మునీశ్వరు లెల్లను వచ్చి మూఁగి హే
లాపరతంత్రి విభ్రమములం దిలకించినఁ దన్నుఁ జూచుచున్
బాపుర వీని బల్మి యని పల్కుచు నివ్వెరఁ గందుచుండఁగా
నాపులితోలు గట్టి శివుఁ డప్పుడ యంశుకభావ మొందఁగాన్.

వ॥ ఇవ్విధంబున నవ్విభుండు నిజతత్త్వజ్ఞాన దూరస్థులగు దారువనస్థ
లకు శితివ్రతానుష్ఠానంబులతోడ తత్సతీప్రకల్పిత కృత్రిమ వితా
నంబులఁ జలంబులు విఫలంబులు గావించి, క్రీడ చాలించి, వార
ముందటఁబడునట్లుగా హరియుపస్తయుఁ దాను మేహానంబునుంబుచ్చి
వైచి, యంతర్హితుండయ్యె; నత్తపోధనులు హృదయంబులు క
తవిస్మయంబుగా, వారలు నెవ్వార లనియుం దెలియనేరక, విచా
మూఢతఁ నీరజభవుం గాన నరిగి, యతని పాదకమలంబులకు నమ
స్కరణంబులు సలిపి యిట్లని విన్నవించిరి.

చ॥ అరుదుగ మంచిప్రాయమున సంగకము ల్దనరార నొక్క సుం
దరుఁడును నొక్కసుందరియు దారువనంబున కర్థి వచ్చి మా
తరుణులఁ బుత్రులం బథముతప్పి యభీప్సిత వర్తనంబులన్
మరుగ విరాళిఁగొల్పి నెఱిమాల్పిరి యస్వాఁడు ధర్మశీలముల్.

క॥ విస్మయ మిరువురునుం గ
ర్వస్మరభావమున నిట్లు వర్తిల్లుచు వా
రిస్మత్తపః ఫలంబులు
భస్మంబుగఁజేసి చనిరి భాసితమహిమన్,

క॥ అక్కమల ముఖియుఁ బురుషుఁడు
నెక్కటివారెచటనుండి యేతెంచిరి మా
కిక్కలమానణమేగతిఁ
దక్కం దయ నానతిమ్ము తామరసభవా ?

వ॥ అని యంతేయు విన్నవించిన విని విరించి యొకింత విచారించి యామునినాథులతోడ మీరు దారువనంబున మనంబుల నీశ్వర ప్రభావంబు దెలియక కేవల కర్మపరతంత్ర భావంబులం దదుపదేశ విహీనంబులగు తపోనుష్ఠానంబు నడుపుచునికిం గినిసి, యమ్మహా దేవుండు హరియును దానును గపట విలాసినీరూపంబుల నట్లు చను దెంచి యిచ్ఛానురూపంబుగా వ్యవహరించి యరిగి రని మఱియు నిట్లనియె.

క॥ దుర్మతముల హరదూషణ
కర్మతులగు పాతకులకుఁ గలుగవు సుమహా
ధర్మములు గలిగెనేనియు
నిర్మలతం బొరమేద నేరవు జగతిన్.

చ॥ అడుగులు బాహువు ల్వదన మక్షులు కర్ణము లట్టి జాతిగా
నొడలికి నన్నియుం గలిగియు న్మతి జీవము లేక యున్న నే
యొసికము లేని భంగి నిగమోదిత కర్మములెల్లఁ జెందియుఁ
మృడుని భజింపలేని క్రియ నిష్ఫలత న్విపశించు నెంతయున్.

క॥ శివపరము మతము మతమున్
శివపరమగు కృతము కృతము శివపరమగు ను
ద్భవ ముద్భవ మందునఁ దా
శివపరభావంబు కరితు విచిత్రము తెలియన్.

చ॥ వల్లలిత ప్రభావమున సర్వగతుండగుచున్న శాంకరీ
వల్లభుఁ గొల్వనొల్లమి శివస్థితు లొల్లమి భాగ్యవర్తనం
బొల్లమి పుణ్యగణ్యతల నొల్లమి యంచిత కీర్తి విభ్రమం
బొల్లమి మోక్షసంపదల నొల్లమి యే టికివేయుఁ జెప్పఁగా.

క॥ ఫలభోక్తయు ఫలదోక్తయుఁ
దలఁపఁగ శంకరుఁడె కాఁద తత్కర్మం
బుల యెడల నభానంబున
ఫలము శివార్పితముఁగాఁగఁ బలుకఁగ వలయుక్

ఆ॥ మీరు మూఁఢు లగుచు మృడు సముద్దిష్టంబు
గా ఘటింప రాత్మకర్మకలన
మట్టి యవినయమున నిట్టి విధం బొవ
హిల్ల మీరు లోకమెల్ల నుఱుఁగ

వ. కావున నవిద్యా నిరాసకుండును విద్యావిలాసధరుండును నగు భ
శివంకరుశంకరు నాశ్రయింపక యపచార పరంపర నిస్తరింపరాద
తదారాధన ప్రకారం బుపన్యసింప నవధరించిన విని, విరించికిం
పనవరులు పునః పునః ప్రణామంబులు నలిపి, శివార్చన సంభ్ర
బున మరలి దారువనాశ్రమంబున కరిగి, యథోచిత రూపంబు
శివాలయంబు నిర్మించి, యందు శివలింగంబుఁ బ్రతిష్ఠించి, విధి స
పదిష్టసరణిం దదీయ పూజాతత్పరు లగుచుం బెద్దగాలంబు ఘో
తపంబు సేయుచుండఁగా:—

సీ॥ రింగులువారు తెరఁగునఁ గట్టిన
నొసరుచారల తోడికొల్లి యయును
గరము జంగాళంబుగా మేనఁగప్పిన
నొప్పునేసిక తోలు దుప్పటియును

నిట్రియుఁ దానును చెట్టాక కేలను
గుఱుతుగాఁ గొను గంద్రగొడ్డలియును
నొడికంబు నెఱపార జడముడిఁ దురిమిన
గొప్పవన్నెల పన్నె క్రొవ్విరియును
నెఱతనం బింపులును జూడు నెలవులందుఁ
దివురఁ దొడిగిన మలకల రవణములును
గలిగి తపసులఁ బ్రోవును దలఁచి యంత
మూఁడుఁ గన్నులు గలవేల్పు తేఁకు వచ్చె.

గీ. ఇట్లు సన్నిధి సేసిన యిందు ధరుని
గన్నుఁగవలందుఁ గలిగిన గఱువుదీఱఁ
దగిలి దర్శించి ప్రణమిల్ల తపసి మొత్త
మర్థిఁ గరములు మోడ్చి యిట్లని నుతించె.

చ॥ విడువడి కర్మతత్పరత విశ్వజగత్పరిపూర్ణ లీలను
గ్గడువుగ నుండు మిమ్ము నెఱుఁగంగఁ దలంపక యింత గాలముల్
బడితిమి మోహపంకమునఁ బాయక యింకఁ గృపాజలంబులన్
గడిగి వినిర్మలాత్మకులఁగా మముఁ జేయఁ గదయ్య యీశ్వరా!

ఉ॥ తామసజీవులం బరమధర్మ వివర్జిత భావులన్ సదా
కామ నిబద్ధుల స్పృహాళి కల్మష మార్గ నిబద్ధులం గడు
న్సోమరిపోతుల న్సతతశోక విగర్హితుల న్మమున్
సేమమునన్ రచింపుము విశిష్టచరిత్రులఁగా నుమాపతీ!

చ॥ చలవిటరాజవేషము పొసంగ మహాశ్రిమభూములందు వి
చ్చలవిడి నీవు తిరిమ్మఱుటఁ జాలపవిత్రము లయ్యె మాతపః
ఫలములునుం గుణంబులు మ బాకవిమూఢత నవ్వ డేముతాన్
దెలియక [illegible], యయ్యవమతిన్ మఱువందగు నేఁడు ధూర్జటీ

క॥ ముక్తికి నిదానమును శుభ
యుక్తికి మూలంబు నగుచు నురుమహిమ గుణా
సక్తిం దనరుభవత్పద
భక్తి గలుగ నిమ్ము మాకుఁ బరమేశ శివా!

క॥ అనుచున్ బహువిధ ఫణితులఁ
దను నిట్లు నుతించుచున్న తాపసవరులన్
ఘనతర కరుణార్ద్రవిలో
కనముల నలరించుచును జగత్పతి పలికెన్.

క॥ మీ యజ్ఞానము వుచ్చెదఁ
బాయక మత్పాదకమల భక్తి నిషక్త
ధ్యేయత మది కిచ్చెద నిం
కేయనువున్ మఱువుఁ డీవుడు హృదయంబులలో.

వ॥ అని పలికి వేదంబులు శాస్త్రంబులు నితిహాసంబులుఁ బురాణంబులు
మఱియు నాగమంబులం బరిపూర్ణ గా నానార్థ మములును దన నిజ
తత్త్వంబుప్రసాద పరశత్వంబున వారలకుం దెలియ దక్షిణామూర్తి
కలనం బలికి మునీంద్రుల సందతి రక్షించి తమ జ్ఞానసాంద్రుం
గావించి తదజ్ఞాన తిమిరంబు దూలించి యెప్పటి యట్ల నిజస్థానంబు
నకు విజయంచేసి యుచిత వినోదంబుల నుల్లసిల్లె.

క॥ దారువన విహారణంబన
నారూఢిఁ దలిర్చు నిట్టి హారలీలఁ బ్రియం
బారఁ బఠించిన వినఁ
జేరును జనులకు నభీష్ట సిద్ధి సమృద్ధుల్.

ఆ॥ వినుఁడు సముచితముగ వివరింతు నిటమీఁద
సభవుఁ డవధరించునట్టి లీల
నలరు దిగరంబునల వొందు విషభక్ష
ణాహ్వయంబు గలిగి యమనియొందదు

క॥ దుర్వార దమ విలాసుఁడు
దుర్వాసుఁడు విగత సకల దోష మహాత్మా
ఖర్వుఁడు నిక్కము రెండవ
శర్వుఁడు మునినాథుఁ డొకఁడు జగమున నొప్పున్.

ఉ॥ అమ్ముని యొక్కనాఁడు జగదార్తిహరున్ హరుఁగొల్చితత్ప్రసా
దమ్మునఁ గల్పక ప్రసవదామము నొక్కటిఁ గాంచి దివ్యయా
నమ్మున వచ్చి వచ్చి వచ్చి సురనాథుని నభ్ర గజాధిరూఢున
గ్రమ్మనఁ గాంచియిచ్చెఁ గుతుకంబున నాత్మకరస్థ మాల్యమున్.

క॥ సుర పతియును నదియంకుశ
మరచాచి నిరాదరమున నందుకొని మద
స్ఫురిత మగు కరి నుం
దగదంతాగ్రంబునందుఁ దగిలించుటయున్.

వ॥ తదనంతరంబ తదీయ చాంచల్యంబున నాదివ్య మాల్యంబు మేదిని.
గూలి త్రుంగినం గాంచి మనంబునఁ గోపించి, యమ్మునీంద్రుండు
మహేంద్ర! నీవు సంపన్మదంబునఁ బుష్పదండ నెపంబుగా నన్ను నవ
మానించితి విట్టి దుర్నయంబునకు నుచితంబుగా నమరలక్ష్మి యం
తయు నబ్ధింబడుఁగాక యనుచు శాపవచనంబులు పలికి యదృచ్ఛా
గమనంబునం జనియె; నా సమయంబున—

క॥ మునినాథు శాప భయమునఁ
దనకుండఁగ రామిఁజేసి తామర సనివా
సిని యిందిర యక్షణమున
వనధి జలాంతరమునకు నవారణఁ జనియెన్.

క॥ సిరిచన్న తెరువుననయు
ప్సరులును వెలియావుఁ గల్పశాఖలు సితకుం
జరమును సుధయును మున్నగు
సురవివిధ పదార్థ సమితి చొచ్చెఁ బయోధిన్.

ఉషాపరిణయము

పసుపులేటి రంగాజమ్మ

కథాప్రారంభము.

క. జనమేజయు జనపాలుఁడు
విని వీనులవిందు గాఁగ వెన్నునికథలన్
దని వొందక వైశంపా
యనునకు ని ట్లనియె మఱియు నాదర మొప్పన్

సీ. కృష్ణుని మనుమఁడై కీర్తుల వెలసిన
యనిరుద్ధుఁ డెట్టు ల య్యసురపుత్రి
యగు నుషాకన్యక నంతఃపురంబున
వరియించె బలిబలుఁ డై వచ్చినట్టి
బాణుఁడు శౌరితోఁ బవరంబు గావించి
ప్రాణంబుతో నెట్లు పాఱిపోయె
మును మాకు సంక్షేపముగ నెఱింగించితి
విస్తరంబుగఁ దెల్పు వేడ్క వొడమె
ననుచు వేఁడిన భరతవంశాగ్రణికిని
సావధానంబుగా విను జనవరేణ్య
వినికిఁ జేసెద సర్వంబు వీను లలర
ననుచు న వ్యాస శిష్యుఁ డి ట్లనియె నపుడు

వ. ఓ వైష్ణవాగ్రేసర! బలితనూభవుం డగు బాణాసురుం
డొక్కనాఁడు సకలవిలాసంబులు మీఱ మన్మథుం

దేతేర నతని వైభవంబుఁ జూచి యచ్చెరువడి తానును
భద్రింబుగా రుద్రు నారాధించి యాతని కుమారుండ
నయ్యెద నని మది నెంచి తీవ్రం బగు తపంబు సేయ
నంతఁ గొంత కాలంబునకుఁ బార్వతీసమేతుండై
ముక్కంటి యక్కడికి వచ్చిన న య్యసురవరుండు బహు
విధంబుల స్తుతియింప నా భర్గుండు ప్రసన్నుండై
యోయి బలినందన! హెచ్చైన నీ తపంబునకు మెచ్చితిమి
నీవు గోరినట్లు యి కుమారునకు సోదరుండవై సకల
వైభవంబుల సాటిలేని మేటివై శోణితపురంబునకు నాయ
కుండవు గమ్ము. నేను నీవాకిలిఁ గాచియుండెద నని
వరం బొసంగిన

క. వరగర్వంబున బాణుఁడు
గరిమన్ దిక్పతులఁ గెల్చి కదనములోనన్
సరిలేరు తనకు నివు డని
పురహరునిం జేరఁబోయి పొంగుచుఁ బలికెన్

ఉ. శంకర! దేవ దానవుల
సంగరమందు ననేకభంగులన్
బింక మడంచితిం గనుక
భీతిని జెంతలఁ జేర రివ్వ మా
కిం కిట వేయిచేతులకు
నేమిప్రయోజన మెంచిచూడఁగా

బొంకము మీఱి నొక్క యని
భోగివిభూషణ! కల్గఁజేయవే

క. అని పల్క నవ్వి రుద్రుఁడు
విను బలిసుత నీదు డాలు విఱిగినయపుడే
ఘన మగు కయ్యము కల్గును
మనమున రోజించ కిపుడు మగుడుము వేడ్కన్

వ. అని యిట్లు రుద్రుండు పలికిన బాణాసురుండు సంతసం
బున మగిడి వచ్చి యంతిపురంబునఁ గొలువుండు సమ
యంబునఁ గుంభాండుండను మంత్రివరుండు బలినందనుం
గనుంగొని యో స్వామీ! మీకు నింత సంతోషంబు
కల్గుటకుం గారణం బేమి యని యడిగిన నమ్మంత్రివరు
నకు నా దైత్యవరుఁ డిట్లనియె.

వినవోయి కుంభాండ వివరంబుగాఁగ నే
ఫాలలోచనుఁ జేరి భక్తి మీఱ
జగడంబు వేడంగ సమ్మతి నతఁడును
డాలు ధరిత్రిని వ్రాలునపుడె
కయ్యంబు కల దని నెయ్యంబుతోఁ బలికె
ననిన బాణునిమాట కతఁడు వెఱచి
శంకరుకడ కేఁగి సమరంబు వేడంగ
బలితనూభవ! నీకుఁ బాడి యగునె?

తే॥గీ యనిన వేళనె యతని డా లవమిఁ బడిన
బింబ ముత్పాతములు గనుపించ మఱియు
సద్దు సేయక వాఁడును సంతసమున
నింతులును దాను సుఖగోష్ఠి నెసఁగుచుండె.

వ. అంత.

సీ॥ పార్వతీ వరమున బాణాసురేంద్రున
కల యుషాకన్యక యవతరించె
దాదులు పోషింపఁ దనరెడు వేడ్కచే
శశిరేఖకైవడిఁ జాల ప్రబలి
పరగ గుజ్జనగూళ్ళు వండి నెచ్చెలులతోఁ
బేర్వేర బొమ్మలపెండ్లి సేయు
వెన్నెలబైటను గన్నియలుం దాను
మొనయుచు డాఁగుడుమూఁత లాడు

తే॥ నింతులను గూడి బంగరుబంతు లాడు
బాలికలతోడ నారామకేళి సల్పుఁ
జదువు మృదుకోకిలాలాపసరణి మీఱి
వీణె వాయించుఁ జెవులకు విందుగాఁగ

వ. అంత

సీ॥ మోముదామరమీఁద ముద్దుగుల్కుచు వ్రాలు
గండుమీ లనఁగను గన్ను లమరె

సౌందర్యనదిలోనఁ జక్కఁగా విహరించు
చక్రవాకము లనఁ జన్ను లమరె
తళుకొత్తు బాహులతాయుగ్మమున నొప్పఁ
చివురుటాకు లనంగఁ జేతు లమరె
నాభివల్మీకంబునను వెలువడివచ్చు
చిలువ నా నూఁగారు చెలువ మమరె

తే॥ మెఱసి తొలఁగని తొలకరి మెఱుఁ గనంగ
మిగుల సొబగైన కాంతిచే మేనుదీవ
కలిత లావణ్యబాహు శృంగార గరిమ
కలిగి చెలువొందు నల యుషాకన్య కపుడు

క. ఇవ్విధంబున నివ్వటిల్లు జవ్వనంబున వర్తిల్లు
చు నా జవ్వని యొక్కనాఁడు

సీ॥ పల్లవంబుల మించు పదముల రతనంపు
టందియల్ ఘల్లుఘ ల్లనుచు మ్రోయ
ఘనవనితంబములందుఁ దనరారు బంగారు
మొలనూలిఘంటలు మురువుఁజూప
శృంగారముల మీఱు కెంగేలుదమ్ముల
నీలంపుగాజులచాలు మెఱయ
దపనీయమయరత్న తాటంకములు మంచి
నిద్దంపుఁజెక్కుల ముద్దు లీన

తే॥ సఖులఁ బెనఁగొని పాలిండ్లు సారెఁ గులుకఁ
గాను లసియాడ మదహంసగతులు మెఱయ

వనితలును దాను శృంగారవనముఁ జేరె
భావ మిగురింప నల యుమాభామ యపుడు

క. ముక్కంటి గౌరి యు వ్వని
మిక్కిలి ప్రేమంబు మీఱి మెఱయంగా నా
మక్కువఁ గని యుమ తన మది
నక్కట! యి ట్లుండవలెనె యనుచున్ దలఁపన్.

చ. అల యుమఁ జూచి గౌరి వద
నాంబురుహంబున మందహాసముల్
సెలఁగఁగ నమ్మఁ జూచి యిట
చింతిల నేటికి నిట్టిభాగ్యముల్
గలుగును నీకు నింక నవఁ
గల్గునొ యెన్నటి కంచు సిగ్గునన్
బలుకక మోము వంచు నల
భామినిఁ గన్గొని పల్కె నీ గతిన్

సీ॥ జలజాక్ష వినుము వైశాఖమాసమునందు
భాసురం బగు శుక్లపక్షమునను
రహిమించు ద్వాదశిరాత్రిని గలలోన
నెవ్వండు పొందు ని న్నెలమి నతఁడె
పతి యగు నీ కని భావంబు రంజిల్లఁ
బార్వతి పలికిన పలుకులకును
హర్షించి యెంతయు నాత్మలో నుప్పొంగి
శౌరికి మ్రొక్కుచు గారవమున

తే॥ బంతి గూర్చుండి యంతట బాగు మీఱ
రమణులును దాను వనభోజనము నొనర్చి
పరగ బాణాసురునిముద్దుపట్టి యపుడు
నిజనివాసంబుఁ జేరెను నెమ్మిగోడ

వ. అంత.

క. సుర గరుడ యక్ష రాక్షస
వరకన్యలు చేరి కొలువ వైభవ మమరన్
దొరతనము మీఱ నెంతయు
సరసిజముఖి యుండెఁ జాల సంతస మెసఁగన్

క. కలిగెఁ కవ్యాక పల్గు వ
చెలువున వైశాఖమాస సిత పక్షమువం
దలరెడు ద్వాదశిరాత్రిని
జలజేక్షణ నిదురబోవు సమయమునందున్

సీ॥ చంద్రిక నిరసించు సరణిచే రాణించు
చిరునవ్వు మోమునఁ జెలఁగువాఁడు
శామర రేఖలఁ దా నెంతలే యను
వెడఁ దకన్నులు కల్గి వెలయువాఁడు
తులకించుదొండపండులచాయఁ దెగడెడు
మురువుచే మించు కెమ్మోవివాఁడు

పాంచజన్యముతోడఁ బ్రతివచ్చు ననవచ్చు
కలితరేఖలఁ బోల్చు గళమువాఁడు

తే॥ నాసము బంగరు[illegible]త్పల్పన నొప్పువాఁడు
భోగిభోగాభభుజములఁ బోల్చువాఁడు
లలితగజరాజగమనంబు కల్గువాఁడు
కనకముల మించి నిరసించు కాంతివాఁడు

సీ. సంపంగి పువ్వులు సరసత పిగఁ జుట్టి
బురుసారుమాల్ గట్టి పాఁక మరల
అర్ధచంద్రుని మించు నం(దంపునుదుట)ను
తిరుగా(వి)తిలకంబు దిద్దివేడ్క
శ్రీకారముల మించు చెలువంబు కల్గిన
వీనులఁ బోకల్లు వెలయు నుంచి
బటువుము త్తియముల బాగుగాఁ గూర్చిన
*కంట్లసరుల్ దాల్చి ఘనత మీఱి

తే॥ తనరు మరమున వజ్రాలతాళి వైచి
హస్తములఁ గెంపులకడియా లలరఁబూని
వసుధ (జిగిమిం) చుచెంగుల వన్నెగాంచు
మేటికనకాంబరము వలెవాటు వైచి

---

* కట్లసరి — అని నిఘంటువులలో—
(1) శ్రీసూర్యరాయాంధ్రనిఘంటువు.
(2) వావిళ్ళనిఘంటువు. పర్యాయపదము–కట్లకంఠ.

క. బంగరు మంచము మీఁదను
సంగతిఁ గూర్చుండి మిగుల సరసతఁ (దా నా)
సంగనఁ దగ రా ర మ్మని
శృంగారరసంబు మీఱు చెలువం బమరన్

సీ. గంధంబు మైఁ బూసి కౌఁగిటఁ జేర్చుచుఁ
గస్తూరి దిద్దు (చు) గారవించి
సంతసంబునఁ జేరి చక్కెర మోవాని
బటువుగుబ్బలు జేరి బాగుమీఱ
గౌరవంబులు చేసి కళ లంటి సొక్కించి
చెక్కిలి నొక్కుచుఁ (జెలు) వ మమర
తొడలపై నిడికొని తొయ్యలి ర మ్మని
పుక్కిటివిడె మిచ్చి బుజ్జగించి

తే॥గీ. చాల చవ విచ్చి మిక్కిలి సరసముగను
కొప్పు దువ్వుచు విరిసరుల్ గూర్చి వేడ్కఁ
దేటమాటల లాలించి తేనె లొలుక
రతులఁ దేలించెఁ గలలోన రమణుఁ డొకఁడు

చ. కల గని మేలుకాంచి తన
కంఠము నంటిన గోటిజీరలున్
బలుచని మోవిపై మిగుల
బాగుగ నుంచినయట్టి కెంపులున్

గులకు మెఱుంగు గుబ్బవలి
గుబ్బల నించిన గంధసారముల్
బలుమఱుఁ జూచి చోద్యపడి
భావములోనఁ గలంక చెందఁగన్

వ. అచ్చటికి నెచ్చెలి యగు చిత్రరేఖ వచ్చి మాన్యయగు
నుషాకన్యం జూచి యిట్లనియె.

సీ. అక్కరో! నీ వేల యాత్మలోఁ గలఁగెదు?
వేగంబ తెల్పవే వివరముగను
సకల దిక్పతులను సమరంబులోఁ గెల్చి
సరిలేక యుండిన జనకు నండ
నైరావతము నెక్క నా యింద్రుఁ డెప్పుడు
చెప్పిన యుడిగంబు సేయుచుండ
ఫాలలోచనుఁడును ప్రమథులతోఁగూడి
గొల్ల యై వాకిటఁ గొల్చియుండ

తే॥గీ. నొవర నంతఃపురంబున నున్న నీకు
నింత భయ మేమిటికి వచ్చె? నిందువదన!
భావ మిది యని పల్కవే పద్మగంధి !
చెలియ నాకన్న నాప్తులు కలరె నీకు

వ. అని పల్కిన చిత్రరేఖను జూచి యుష యిట్లనియె.

సీ. మొలకనవ్వులవాఁడు కలువలచెలికాని
మురువు గైకొను ముద్దుమోమువాఁడు

వెడఁదకన్నులవాఁడు వేదండతుండాభఁ
గొమరొందు బాహుకాండములవాఁడు
చిన్న ప్రాయమువాఁడు చిగురుకై దువుజోదు
రీతి నొప్పెడు రూపరేఖవాఁడు
నిద్దంపు జిగివాఁడు నీలమేఘములీల
రహిమించు చికురభారంబువాఁడు

తే॥గీ. కలితశృంగార లక్షణగరిమవాఁడు
చెలువుఁ డొక్కఁడు నను జేరి చెలువు మీఱి
కౌఁగిటను జేర్చె మో వాని కంతుకేళిఁ
గలియ నంతట మేల్కొంటిఁ గలువకంటి !

క. కలలోఁ జేసిన చిన్నెలు
దలఁపఁగఁ బ్రత్యక్ష మాయె ! దా మేల్కనినన్
నెలకొని యున్నవి యిపుడును
బలుకుదు నే మనుచు నీకుఁ బద్మదళాక్షీ !

సీ. తండ్రిదగ్గఱఁ బోయి తలిరాకుబోణిరో
యే గతి నిల్తునే యెమ్మెమీఱ
కన్నె యి దే మని కన్నత ల్లడిగిన
నుత్తరం బే మిత్తు నువిద యిపుడు
అన్నదమ్ములు చూచి యాత్మసంశయ మంద
నే మని తెల్పుదు నిందువదన

బంధువర్గము లెల్ల భావించి పరికింప
మఱుఁ గెటువలె సేతు మచ్చెకంటి

తే॥ గీ. కులసతుల(మోల నెటువలె నిలుతునమ్మ
అట్టి బలివంశమునఁ బుట్టినట్టి తనకు
వనిత రావచ్చునా? యపవాద మిట్లు
జగతి సరివారిలో నెట్లు సంచరింతు.

క. ఇటు పలికిన యుమఁ గనుఁగొని
కటకట యనుచుఁ జెలులు చాల కళవళపడుచున్
గుటిలాలకమది కప్పుడు
దిటవు కలుగఁ బలికి రిట్లు తేటపడంగన్

మ. వినవమ్మా దనుజేంద్రపుత్రి వలదే
వేమాఱు చింతింపఁగా
నెనయు న్నీ చరితంబు లే మెఱుఁగమా?
యే కార్యముల్ సేసినన్
తనరన్ మంచివెకాని కాని వగునే?
ధర్మంబు నీ పా మ్మగున్
వనజాక్షీ! కలలోని సంగమమునన్
బాపంబు రానేర్చునే

వ. అని మఱియు నిట్లనిరి

సీ. కడు మనోవాక్కా యకర్మంబులందుఁ దా
నెవ్వండు కలుషంబులే రొనర్చు

నది పాప మగుఁ గాని యతివరో నీకమం
గలఁ బురుషుని గూడఁ బాప మగునె ?
సత్కుల మందున సరసత జన్మించి
రూపరేఖలచేత రూఢి కెక్కి
పలుగు రౌ నన మంచినడత గల్గిన నీకు
నీ విచారం బేల ? యిందువదన !

తే॥గీ॥ అనుచు మాటలఁ బల్కఁగ నతివ లెల్ల
మది విచారంబు మానని మగువ కడకుఁ
జేరి కుంభాండపుత్రి యా చిత్రరేఖ
పలికె ని ట్లని యాయింతికావ మలర

సీ. వనజాక్షి యుద్యానవనములోపల నాఁడు
పార్వతి పలికిన పలుకు లెల్ల
మఱచితికాఁబోలు మక్కువ మీఱఁగ
నే వివరించెద నిపుడు వినుము
శుకవాణి వైశాఖ శుక్లపక్షంబున
నలుపొందు ద్వాదశినాఁటిరాత్రి
కలఁ గూడు పురుషుఁడె కాంతుఁడౌ ననియును
నతఁడును శౌరాత్ముఁడౌ నటంచుఁ

తే॥గీ॥. బలికెఁగదవమ్మ నీతోడఁ బంత మలర
గౌరిపలు కేల దప్పును? గలఁక మాని

సంతసంబున నుండుము సకియ యనినఁ
జిత్రరేఖకు ని ట్లనెఁ జెలువ యపుడు

చ. మఱచిన కార్య మి ద్యెడను
 మానిని! నీవు తలంపఁజేసి తోఁ
బరగఁగ వాఁడు గారి తగఁ
 బల్కినరీతిని గంటి స్వప్నమున్
దరుణిరో యింకఁ జేయుందగు
 తక్కిన కార్యమ దేమి యన్న భా
సురగతి నిన్న నేఁ గలను
 జూచిన చెల్వుని జూపవే సఖీ!

క. అని పల్కిన చెలిమాటలు
విని భావమునందుఁ జాల వేడుక మీఱన్
వనజాక్షిఁ జూచి ప్రేమం
బెనయఁగఁ గుంభాండపుత్రి యిట్లని పలికెన్

సీ. కమలదళాక్షి! నీ కలలోన వచ్చిన
 పురుషుఁ డే కులమునఁ బుట్టినాఁడొ
పరికింప నెటువంటి బలిమి కల్గినవాఁడొ!
 యెటువంటి గీర్తిని నెలయువాఁడొ!
రూఢిచే నెటువంటి రూపు కల్గినవాఁడొ!
 కనుపట్టు నెటువంటి కాంతివాఁడొ

తెలియంగ నెటువంటి దేశ మేలెడివాఁడొ!
యే విలాసముచేత నెసఁగువాఁడొ!

తే.గీ. ఒక్క గుఱుతైన నాతోడ నువిద నీవు
తెల్పకుండిన నెటువలెఁ దెలియవచ్చు
జోరుఁడై యంతిపురముసఁ జొచ్చి వచ్చి
మఱువ నిను గూడు నతఁడు సామాన్యుఁ డగునె!

క. బలిసుతుఁ డేలెడి నీ పురి
బలివైరియుఁ జేర వెఱచు బాణాసురునిన్
గెలువఁగఁ జాలిన పురుషుఁడు
కలుగుట నీ భాగ్యవశము కంజదళాక్షీ!

ఉ. గౌరియనుగ్రహంబునను
గల్గెను నీ కిటువంటి భాగ్యముల్
నీరజనేత్ర! తామసము
నీ వొనరింపఁగ నేల? వేగమే
యూహను బేరునం దెలిసి
యొద్దికఁ జేయుద మెల్ల కార్యముల్
శ్రీరమణుఁడు నీ తలఁపు
జేకుఱఁ జేయును నేఁట రేపటన్

వ. అని పలికిన

క. మనుకాంతలచే మిక్కిలిఁ
బరవశ యై చాల భ్రమసి భామామణి నా
పనుఁ దోడి తెచ్చి చూపుము
పరగన్ సరివార లెల్లఁ బ్రస్తుతిసేయన్

వ. అని మఱియును

చ. మలయజగంధి యెంతయును
మాటికి మాటికి వెచ్చ నూర్చుచున్
బలుమఱు దాను గన్న కల
భావములోపల నెంచి చూచుచున్
వలపులవింటివాఁడు కడు
వాఁడిశరంబుల నేయ సోలుచున్
నెలఁతుక చిత్రరేఖఁ గని
నెమ్మిని నిట్లని పల్కెఁ గ్రమ్మఱన్

క. కలలోఁ జూచిన పురుషుని
నెలఁతుక యిటు దెచ్చి కూర్పు నేనున ననుచున్
బలుమఱు నీ గతిఁ బల్కిన
జలజాక్షికిఁ జిత్రరేఖ సరసత ననియెన్

సీ. ఉవిదరో! వినవమ్మ! యూరుపే రెఱుఁగక
యే రీతిఁ దేవచ్చు నిటకు నతని!
నయినను నానేర్పు నా యుపాయంబునఁ
జిత్రపటంబునఁ జెలువు మెఱయఁ
ద్రిజగంబులందును దేజంబుచేతను
బలపరాక్రమములఁ బ్రబలునట్టి
గీర్వాణ దానవ కిన్నర గంధర్వ
వసుమతీనాథుల వ్రాసి తెత్తు

తే.గీ. సప్త దినములలో నను సరవి మీఱ
నపుడు నీభర్త వీఁ డని యంటివేని
నతని దోడ్తెచ్చి నినుఁ గూర్తు ననుచుఁ జిత్ర-
పటము వ్రాయంగఁ జనియెను బద్మగంధి

వ. అంత

క. కటకట సప్త దినంబులు
నెటువలె నేఁ గడచుదాన నీ విరహాబ్ధిన్
దిటముగఁ జిత్రిన నెచ్చెలి
బట మెప్పుడు దెచ్చు ననుచు భామామణియున్

సీ. చెక్కిటఁ జేమొడి చింతచే మిక్కిలి
కంతునిబారికిఁ గలఁగుచుండు
నిట్టూర్పు పుచ్చుచు నెమ్మితో నెంతయుఁ
దుమ్మెదమ్రోఁతకుఁ దూలుచుండు

వసుమతి బొటవ్రేల వ్రాయుచుఁ బ్రేమ చే
గోయిలరవళికిఁ గుందుచుండు
నివ్వెఱఁ గందుచు నెవరితో నెంతియు
శుకముపల్కులకును సోలుచుండు

తే॥గీ. బరగ నలుదిక్కులును జూచి భ్రమయుచుండుఁ
నెపుడు వచ్చుఁ జూతు నే నని యెంచుచుండుఁ
దనరఁ దనలోనె కాంతుని దలఁచుచుండు
మనసు ప్రియుమీఁదనే నిల్పి మఱగియుండు

సీ. తనర నేఁ జేసిన తపములు ఫలియింపఁ
జెలఁగి నాథునిసేవఁ జేయువలదె
కడు మించు నామది కాంక్షలు చేకూరఁ
జెలువుని గౌఁగిటఁ జేర్పవలదె
తమి మీఱ నా మేనితాపంబు చల్లారఁ
బ్రాణవల్లభునిమోవానవలదె
ముదముతో డుత నాదు ముచ్చట తీరంగ
వనకయ్యఁ బ్రియుని బైకొనఁగవలదె

తే॥గీ. యనుచుఁ జింతించు మాటికి నొర యనుచుఁ
దలఁకుఁ దలయూచుఁ; దనలోనఁ దత్తరించుఁ
జిమ్మికేఁగిన వలపులఁ జిక్కి మిగుల
విరహపరితాపభరమునఁ దరుణి యపుడు

మ. మకరాంకాకృతినాథుఁ డొక్కరుఁడు ప్రే
మం జేరఁగా వచ్చి మ
చ్చిక మీఱన్ మరు కేళిఁ గూడి కలలోఁ
జెన్నొంద లాలించుచో
సకటా! యేటికి మేలుకొంటి నిఁక నే
నా రాజకందర్పుతో
రకహా కూటమిఁ గూడు టెన్నఁడొ మదిన్
రంజిల్లు టిం కెన్నఁడో!

సీ. ఏ నోము నోచెనో యెలమితో రమణుండు
చేపట్టి లాలించు చివురుబోణి
ఏ పూజ సేసెనో యేచినతమి నాథుఁ
డైకొని క్రీడించు భాసురాంగి
ఏ మేలొనర్చెనో యేప్రొద్దుఁ బ్రాణేశు
కౌఁగిట మెలఁగెడు కంబుకంఠి
ఏ పుణ్య మొనరించెనో పేర్మి వల్లభుఁ
బాలపుఁబల్క నదలించు పువ్వుబోణి

తే.గీ. ఎంత భాగ్యంబు చేసెనో యెప్పుడు విభుని
మనసు రా సేవ యొనరించు మచ్చెకంటి
యెట్టి వేలుపుఁ గొల్చెనో యేకరీతి
వరుఁడు చన విచ్చి మన్నించు వన్నెలాఁడి

వ. అని మఱియును

సీ. కాంతుండు కన్నులఁ గట్టినయట్టులైన
"ఓరి" రారా యని చేరఁ బిలుచుఁ
బ్రేమతో రమణుండు పిల్చిన యట్టులైన
నెనరుతో నేమిరా యనుచుఁ బలుకుఁ
బ్రేమతో నాథుండు పెద వాని నట్టులైన
నొకవింత సీత్కృతు లొనరఁ జేయు
చెలువుఁడు గళరవంబులు చేసినట్టులైన
వీనుల విందుగా వినుచుఁ జొక్కు

తే॥గీ. మోడి గైకొన్న యట్టులైనకోడెకాఁడు
చాల వలచితి సొలసితి కేళినేలు
వేడుకలు మీఱ నన్నంచు వేఁడు కొనును
కాంత మరుమాయచేత విభ్రాంత యగుచు

సీ. పెంచినచిల్కను బ్రియముతో ర మ్మని
పద్యముల్ చెప్పదు పద్మగంధి
రాయంచగములను రమణఁ జేరఁగఁ బిల్చి
నడుపులు నేర్పదు నళిననేత్ర
నెమ్మిగుంపుల నెల్ల నెమ్మితో ర మ్మని
యాడింపఁగా నెంచ దలరుఁబోణి
శారిక ర మ్మని చవ విచ్చి మిక్కిలి
మాటలాడింపదు మందయాన

తే.గీ. ప్రియము మీఱంగ బొమ్మలపెండ్లి చేసి
కొమరు గుల్కంగ గుజ్జెనగూళ్ళు వండి
పడఁతులకుఁ బెట్టనొల్లదు పంకజాక్షి
విరహభారంబుచేతను వ్రీలి మిగుల

క. నెలకొను విరహముచేతను
గలఁగుచు నీ గతిని జాల కళవళపడు నా
పొలఁతుకఁ గని యొక నెచ్చెలి
పలికె న్నెచ్చెలులఁ జూచి భావ మెలర్పన్

సీ. చెలులార! కంటిరా? చెలువ యున్న తెఱంగు
పలుపగలై తోఁచె భావమునను
కలమున కెంతయుఁ గొదవ వచ్చె నటంచుఁ
గుందుచు నున్నదో! కుందరదన
కలలోనఁ గలసిన కాంతుని దలఁచుచు
విరహాన నున్నదో! వెలఁది యిపుడు
బుద్ధిచాతురిచేతఁ బొలఁతుక లందఱు
నిశ్చయింపుఁడు వేగ నేర్పుమీఱ

తే.గీ. అసురనాథుండు వినెనేని నాగ్రహించు
నిందుల కుపాయ మే మింక నింతులార!
యనిన వారలలో నొక్క యలనుబోణి
నెమ్మి నిట్లని పల్కెను నిశ్చయించి

క. తెర మిడి తనలో నవ్వుచుఁ
గరఁగుచు నలుదిక్కుఁ జూచి కళవళపడు నీ
కరిరాజగమనఁ జూచిన
మరుకాఁకయె సిద్ధ మనుచు మగువలతోడన్

తే॥గీ. పలికి మన వెల్ల నిప్పుడ పడఁతిఁ జేరి
తెలియ నడుగుద మింకను దేటపడఁగ
ననుచు నాలోచన మొనర్చి యందముగను
బలికి రిట్లని యమ్మఁ జూచి భావ మలర

సీ. ఇంత చింతింపగ నేల నే! యెలనాగ!
పలుకవే మాతోడఁ బద్మగంధి!
యెంత కార్యం బైన నేమందఱము కల్గఁ
గలఁగ నేటికి నీకుఁ గలువగంటి
కలలోనఁ బతిఁ గూడఁ గులనువారల కెల్లఁ
గోదవంచు నున్నావో కుందరదన!
అనాథుఁ బలుమఱు నాత్మలోఁ దలఁపుచు
విరహాన నున్నావో సరసిజాక్షి!

తే॥గీ. తెలియఁ బల్కుము వేగ మే తేటకాఁగ
ననుచుఁ బల్క వయస్యల యాననములు
చూచి యెంతేయు సిగ్గుతో సుదతి యపుడు
మనసు దాఁచంగ నేరక యనియె నిట్లు

ఉ. ముచ్చట మీఱి నా కలను
మోహముతోఁ దుతెఁగూడ నాథుఁడే;
యచ్చెరు వొంద నా యెదుట
నందము గుల్కఁగ నున్నయట్లుగా
దెచ్చట దోఁచెఁ గన్నులకు
నే మని తెల్పుదు నిట్టి మోహముల్
పచ్చనివింటిజోదు పెను
బారికి నేగతిఁ నింకఁ దాళుదున్

వ. అని మఱియు ని ట్లనియె

సీ. అల్ల కుంభాండునియాత్మజ యైనట్టి
చిత్రరేఖ యిపుడు చెలువుమీఱఁ
ద్రిజగంబులను గల్గు తేజోనిధుల నెల్ల
సప్త దినంబుల సరసరీతి
వ్రాసి తెచ్చెద నని వన్నె మీఱఁగఁ బల్కఁ
పటముఁ దే వరిగెను బంత మలరఁ
దుంటవిల్తుఁడు వాఁడితూపుల నేయుంగ
గడియ యొక్క యుగంబు గాఁగఁ దోఁచె

తే॥గీ. ప్రాణసఖులార! నాదైన భావ మిపుడు
మీకు దాఁచక తెల్పితి; మించె వలపు
చేర నెప్పుడు వచ్చునో చిత్రరేఖ
తలఁపు లెప్పటి కీడేర్చు దైవ మింక

వ. అని పల్కిన యుపాకన్యకు మాన్య లగు నెచ్చెలు లి ట్లనిరి

క. కలఁగకు నెమ్మదిలోపల
పాలంతి! యిందున్నఁ బ్రొద్దు పోవునె మనకున్
బాలు వగు శృంగారవనిన్
వలరాయుని గొల్త మనిరి వాంఛిత మమరన్

—/ ఆశ్వాసాంత పద్యములు /—

క. ఫణిరాజహార చింతా
మణి కామగవి సురద్రుమ శ్రీఖండ*
క్షణదాధిప శరదభ్ర
ప్రణుత యశస్సాంద్ర! విజయరాఘవచంద్రా!

ఉ. శౌరిపదాబ్జసేవనవి
చక్షణ శ్రీరమణీయవీక్షణా!
వైరిజనాధికస్మయని
వారణ! సంభృత మత్తవారణా!
సారసలోచనా! ప్రసవ
సాయకసజ్జన! భాగ్యదాయకా
సారయశోవిభూషితది
శాముఖ! వైష్ణవరక్షణోన్ముఖా

క. వారాశిపరీతక్ష్మా
ధారభుజాదండ! విమతదళనోద్దండా!
శ్రీరామాయణ సంతత
పారాయణ సరసహృదయ! పండితసదయా!

* ప్రతిపాఠము — శ్రీఖండే, ఇది ప్రాంతపాఠ భాటు

గ్రంథ సమీక్ష

దాసబోధ: వెల 8-0-0; 666 పుటలు. డెమ్మీసైజు. కాలికో బైండు

ఈ గ్రంథము మహారాష్ట్రభాషనుండి తెలుఁగులోనికి శ్రీ కో
కంచి చక్రధరరావుగా రనువదించిరి. శ్రీ ఛత్రపతి శివాజీ మహారాజునకు
గురువు లగు శ్రీ సమర్థరామదాసస్వామి రచించిరి. ఈ గ్రంథమున
నిరువది దశకములు గలవు. ఒక్కొక్క దశకమునఁ బది విభాగములు
గలవు.

ఇందలి దశకములయందలి వస్తుస్థితి యిట్లున్నది :—
1. దేవాదిస్తుతులు 2. విషయనిరూపణము 3. స్వగుణపరీక్ష మొ.
4. నవవిధభక్తి 5. గురు, శిష్య సిద్ధసాధకాది లక్షణములు. 6. ఆత్మ
మాయ. 7. మాయాస్వరూపము, పరమాత్మప్రాప్తి 8. అధ్యాత్మ
జ్ఞానసరణి సూక్ష్మ స్థూల భూతములు, మోక్షలక్షణము, అనుభవములు
9. బ్రహ్మనిరూపణము, శంకలు, సమాధానములు. 10. అంతరాత్మ
యొక్క యేకత్వము, బీజలక్షణము, పంచప్రళయము మొ. 11. రా
సీతితత్త్వము, సాధులక్షణము మొ॥ 12. వివేకము, వైరాగ్యము,
13. ఆత్మానాత్మ వివేకము, సారాసారనిరూపణము మొ.

ముఖ్యముగా నీ గ్రంథమున గృహస్థాశ్రమమున నున్నవారికి
దరించు మార్గము సూచింపఁబడెను. ఇది తనకాలమున దేశముయొక్క
నైతికధార్మిక రాజకీయదశలను మనమునం దుంచుకొని సమర్థ రామ
దాసస్వామి యీగ్రంథమును రచించె నని చెప్పుచున్నారు. ఉపనిషత్తులు
భాగవతము మొదలగు గ్రంథములలోని సిద్ధాంతముల నితఁడు ప్రమా
ణములుగ గ్రహించెను. ఇది భగవద్గీతవలె పలుమార్లు పఠించి మననము
చేయఁదగినగ్రంథము. లౌకిక పరమార్థములయందు సాధారణ ప్రజ్ఞాధురీ
ణుఁడైన సమర్థునియనుభవము లిందుఁ జక్కఁగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడెను.
ఇట్టి యమూల్యగ్రంథ మెచ్చటనో పడిపోనీయక యాంధ్రలోకమునకు
మఱల నందిచ్చిన వ్యాసాశ్రమకృషి మిగుల ప్రశంసనీయమైనది.

చతుర్వేదుల సత్యనారాయణ

2. ఆంధ్రాభిజ్ఞానశాకుంతలము—అనువాదకులు 'మహోపాధ్యాయ' దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు. వెల రెండు రూపాయలు ప్రాప్తిస్థానము—'సాహిత్యస్థాపక' దుర్భా సుబ్రహ్మణ్యశర్మ, నెల్లూరు.

ఈ కృతి మహాకవి కాళిదాస కృతి కనువాదము. ఇది శృంగారస ప్రబంధమగుటచే హృద్యౌచితితో దీనిని శ్రీ శర్మగారు వారి సుదతీరత్నము శ్రాలుఁగన్ములకు నెంతోరక్తి నంకితముచేసి యున్నారు. దీనికిఁ బూర్వము శ్రీ శంకరీభగవత్పాదుల వివేక చూడామణిని బద్యకావ్యమును దమ మాతృదేవత కంకితముచేసి యున్నారు. ఇట్లంకితము చేయుటలో శ్రీ శర్మగారికిఁ గల యౌచితీనిర్వాహణ సామర్థ్యము వ్యక్తమగుచున్నది.

కాళిదాసమహాకవికవిత యెల్లెడలను ధ్వని ప్రధానమైనది. ఆతని కావ్యములందలి వాక్యములందే గాక పదములందును గూడ నవ్యక్తమధుర ధ్వని యెసలారుచుండును. అట్టి యాతనికవిత ననువదింపఁబూనుట యెట్టివారికిని దుర్ఘటమే. ఇఁక ననువాదకులు సాధ్యమైనంతవఱకు మూలమునందలి పదములు తమ యనువాదములోఁ గూడునట్లు చూచుచు భావానువాదము చేయఁగడఁగినఁ గొంతవఱకుఁ గాళిదాసుని కవితామాధుర్యము పాఠకులకుఁ జవిచూపింపఁ గల్గినవారగుదురు. శ్రీ శర్మగారియనువాదసరణి యిట్టిది.

వీరి యనువాదములో భావావిష్కరణమున స్వాతంత్ర్యము వహింపక, కాళిదాసునివాక్యములకు సన్నిహితముగాఁ దమ యనువాదము తెలుఁగులో నడచుటకు యత్నించి కృతకృత్యులైరి. కావున నీ కృతి మూలమున కన్యూనాతిరిక్తమయిన యనువాద మనవచ్చును. ఈ యనువాదమున శ్రీ శర్మగారికిఁ గల సంస్కృతాంధ్రభాషాపరిజ్ఞానము స్ఫుటముగ వ్యక్తమగుచున్నది. పద్యములు గద్యములు సంస్కృత పదబహుళములై సరళశైలిలో భావాభివ్యక్తికిఁ దగిన తీరున సమకూర్పఁబడినవి. విశేష సంస్కృతజ్ఞానము లేనివారికిఁ గృతి కాళిదాస కవితారసాస్వాదనమునకు సహకరించును.

చి. పాపయ్యశాస్త్రి